

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
SOSYAL POLİTİKA BİLİM DALI**

**COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNİN YALOVA'DAKİ KOBİ'LERE ETKİLERİ
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİNAN ÇEPNİ

DANIŞMAN: PROF. DR. HACI YUNUS TAŞ

**YALOVA
KASIM 2022**

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
SOSYAL POLİTİKA BİLİM DALI

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNİN YALOVA'DAKİ KOBİ'LERE ETKİLERİ
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİNAN ÇEPNİ
207205004

DANIŞMAN: PROF. DR. HACI YUNUS TAŞ

YALOVA
KASIM 2022

ETİK BEYAN

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım “COVID-19 Pandemi Sürecinin Yalova'daki KOBİ'lere Etkileri Üzerine Bir Araştırma” başlıklı bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Sinan ÇEPNİ

ÖNSÖZ

“COVID-19 Pandemi Sürecinin Yalova’daki KOBİ’lere Etkileri Üzerine Bir Araştırma” başlıklı tez çalışması ile ülkemizde 2020 yılında etkisinin görülmeye başladığı COVID-19 pandemisinin insan sağlığı ile beraber ticari faaliyetlerde de önemli etkileri olduğu ve bu etkilerin özellikle KOBİ’lerde ortaya çıkardığı sonuçlara değinilmiştir.

Tez konusunun belirlenmesinde ve yüksek lisans eğitimim boyunca benden yardımlarını esirgemeyen, akademik anlamda bana her zaman destek olan ve doğru yolu gösteren sayın danışman hocam Prof. Dr. Hacı Yunus TAŞ’a, yüksek lisans tezi sürecinde çalışmaya önemli katkılar veren değerli hocalarım Prof. Dr. Tuncay GÜLOĞLU ve Doç. Dr. Kemal YILDIZ’ a teşekkür ederim. Her zaman yanımda oldukları ve benden desteklerini hiçbir zaman esirgemedikleri için aileme ve değerli eşim Gülhan Güven ÇEPNİ’ ye teşekkür ederim.

Kasım – 2022

Sinan ÇEPNİ

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
TABLOLAR LİSTESİ	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	vii
ÖZET.....	viii
ABSTRACT	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Literatür Taraması	2
1.2. Çalışmanın Önemi	5
2. KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETME (KOBİ).....	6
2.1. KOBİ Tanımı.....	6
2.1.1. Türkiye’de KOBİ tanımı.....	7
2.1.2. Dünyada KOBİ tanımı	10
2.2. KOBİ’lerin Özellikleri, Avantaj ve Dezavantajları.....	13
2.2.1. KOBİ’lerin nicel (kantitatif) özellikler	13
2.2.2. KOBİ’lerin nitel (kalitatif) özellikler.....	15
2.2.3. KOBİ’lerin avantajları	15
2.2.4. KOBİ’lerin dezavantajları.....	16
2.3. KOBİ’lere Destek Veren Kuruluşlar	17
2.4. KOBİ’lerin Ekonomi İçindeki Yeri.....	21
3. COVID-19 PANDEMİSİ VE SEKTÖREL ETKİLERİ	24
3.1. Pandeminin Tanımı ve Özellikler.....	24
3.2. COVID-19 Pandemisi	24
3.3. COVID-19 Pandemisinin Sektörel Etkileri	25
3.3.1. Pandeminin e-ticarete olan etkisi	26
3.3.2. Pandeminin imalat sektörüne etkisi	29
3.3.3. Pandeminin sağlık sektörüne etkisi.....	31
3.3.4. Pandeminin eğitim sektörüne etkisi	32
3.3.5. Pandeminin ulaşım sektörüne etkisi.....	33
3.3.6. Pandeminin turizm sektörüne etkisi.....	34

4. COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNİN YALOVA'DAKİ KOBİ'LERE ETKİLERİNİN SEKTÖR YÖNETİCİLERİ GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	36
4.1. Araştırmanın Amacı	36
4.2. Araştırmanın Yöntemi	36
4.3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları.....	36
4.4. Araştırmanın Önergeleri	37
4.5. Araştırmanın Bulguları ve Analizi	37
5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER	64
KAYNAKLAR.....	70
EKLER	75
ÖZGEÇMİŞ	77
TEZDEN TÜRETİLEN YAYIN VE ESERLER.....	77
DİĞER YAYIN VE ESERLER	77

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABİGEM	: AB Türkiye İş Geliştirme Merkezi
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
COVID	: Coronavirus Disies
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
EXİMBANK	: Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş.
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
İGEME	: İhracatı Geliştirme Merkezi
İŞGEM	: İş Geliştirme Merkezi
KDV	: Katma Değer Vergisi
KOBİ	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletme
KOBİGEL	: KOBİ Gelişim Destek Programı
KOSDER	: Küçük ve Orta Ölçekli Sanayiciler Derneği
KOSGEB	: T.C. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KÜSGET	: Küçük Sanayi Geliştirme Teşkilatı
MPM	: Milli Prodüktivite Merkezi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
OECD	: Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
TEKMER	: Teknoloji Geliştirme Merkezi
TESK	: Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TOSYÖV	: Türkiye Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Serbest Meslek Mensupları ve Yöneticileri Vakfı
TTGV	: Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı
USD	: United States dollar
ÜR-GE	: Ürün Geliştirme

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Çeşitli Ülkelerde KOBİ'lerle İlgili Göstergeler.....	10
Tablo 2.2. KOBİ Nicel Sınıflandırma	14
Tablo 2.4. KOSGEB Desteklerinin 2021 Yılı Uygulama Sonuçları.....	19
Tablo 2.5. KOSGEB Tarafından Verilen Desteklerin Sektörel Dağılımı	20
Tablo 3.1. Gayrisafi Yurt İçi Hasıla Ocak 2022 – Mart 2022.....	26
Tablo 3.2. Yıllara Göre Eğitim Bütçesi 2017 - 2020	32
Tablo 3.3. Yıllara Göre Yolcu Taşıma İstatistikleri 2018 - 2021	33
Tablo 3.4. Yıllara Göre Konaklama Tesislerine Gelen Turist İstatistikleri 2017 - 2021.....	34
Tablo 3.5. Yıllara Göre Turizm Geliri İstatistikleri 2017 - 2021	35
Tablo 4.1. Görüşme Yapılan İşletmeler	37
Tablo 4.2. İşletmelerin Pandemi Etkisiyle Başka Sektörlerde Faaliyette Bulunma Durumu	39
Tablo 4.3. İşletmelerin Pandemi Öncesi ve Sonrası Döneme Ait Çalışan Sayısı ve İş Hacmi Değişimi	42
Tablo 4.4. COVID-19 Pandemisi Döneminde İşten Ayrılan Personel Durumu	44
Tablo 4.5. COVID-19 Pandemisi Döneminde Personel İle Sorunlar Yaşama Durumu.....	46
Tablo 4.6. COVID-19 Pandemisi Döneminde Personel Alım Tercihlerinin Değişmesi Durumu.....	48
Tablo 4.7. COVID-19 Pandemisi Sürecinde Firmaların Devamlılığı İçin Önlem Alınması Durumu	51
Tablo 4.8. COVID-19 Pandemisi Sürecinde Açıklanan Devlet Desteklerinden Yararlanma Durumu.....	55
Tablo 4.9. Firmaların COVID-19 Pandemisi Döneminde ve Sonrasında Ülke Ekonomisini Doğrudan Etkileyen Sorunlardan Etkilenme Durumu	58
Tablo 4.10. Pandemi Sürecinde İşletmelerin Uzaktan Çalışma Durumu.....	60
Tablo 4.11. Firmaların COVID-19 Pandemisi Döneminde Kısa Çalışma Faaliyetinde ve Kısmi Süreli Çalışmayı Bir Çalışma Şekli Olarak Benimseme Durumu.....	61
Tablo 4.12. COVID-19 Pandemisinin Bulunulan Sektöre ve Firmaya Olan Etkilerinin Devam Etme Durumu.....	63

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1. Endemi-Epidemi-Pandemi Arasındaki Fark	24
Şekil 3.2. 2019-2021 Yılları Arası E-Ticaret Faaliyetinde Bulunan İşletme Sayısı	27
Şekil 3.3. E-Ticaret Hacmi (Milyar TL)	28
Şekil 3.4. Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre E-ticaret Hacminin Sektörel Değişimi 2019-2021	29
Şekil 3.5. İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı 2019-2022	30
Şekil 3.6. Sağlık Harcamaları Finansmanı Kamu – Özel 2017-2020	31

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNİN YALOVA'DAKİ KOBİ'LERE ETKİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

ÖZET

COVID-19 pandemisinin 2019 yılında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkmasıyla beraber, dünya genelindeki etkisi günümüze kadar sürmüştür. Pandemi, sosyal ve ekonomik anlamda birçok olumsuz sonuçlara neden olmuştur. Bu çalışmada COVID-19 pandemisinin KOBİ'ler üzerine olan etkisi bilimsel raporlar ve yapılan saha çalışmaları doğrultusunda incelenmektedir. Pandeminin sektörlere olan etkisi, Yalova İli özelinde etkilenen sektör yöneticileri ile yapılacak mülakat sonucunda incelenip, ortaya konulmuştur. Bu kapsamda yapılan mülakat sonucunda pandeminin KOBİ'lere olan etkisi, sektörel ve istihdam bağlamında değerlendirilmiştir. Bu araştırma ile beraber KOBİ'lerde meydana gelen olumsuz etkiler belirtilmiş ve alınması gereken önlemlere değinilmiştir.

Araştırma sonucunda COVID-19 pandemisinin KOBİ'lere istihdam ve iş kaybı konularındaki etkilerine ulaşılmıştır. Sektörel olarak farklılık göstermekle birlikte birçok KOBİ'nin pandemiden olumsuz etkilendiği ancak bazı KOBİ'lerin ise bu durumu fırsata çevirerek yatırımlarını arttırdığı, ayrıca uzaktan çalışma ve kısa süreli çalışma gibi yöntemlerin KOBİ'ler tarafından aktif olarak kullanılmaya başlandığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, KOBİ, Pandemi, Uzaktan Çalışma, Sektör

A RESEARCH ON THE EFFECTS OF THE COVID-19 PANDEMIC PROCESS ON SMEs IN YALOVA

ABSTRACT

With the emergence of the COVID-19 pandemic in Wuhan, China in 2019, its impact around the world has continued to this day. The pandemic has caused many negative consequences in social and economic terms. In this study, the impact of the COVID-19 pandemic on SMEs is examined in line with scientific reports and field studies. The effect of the pandemic on the sectors was examined and revealed as a result of the interviews with the affected sector managers in Yalova Province. As a result of the interview made in this context, the impact of the pandemic on SMEs was evaluated in the context of sectoral and employment. With this research, the negative effects that occur in SMEs are stated and the precautions to be taken are mentioned.

As a result of the research, the effects of the COVID-19 pandemic on employment and job loss on SMEs were reached. It has been observed that many SMEs have been adversely affected by the pandemic, although it differs by sector, but some SMEs have increased their investments by turning this situation into an opportunity, and methods such as remote working and short-term working have been actively used by SMEs.

Keywords: COVID-19, SME, Pandemic, Remote Working, Industry

1. GİRİŞ

Dünya tarihi boyunca birçok dönemde salgın hastalıkların olduğu ve insanların bu salgın hastalıklarla mücadele etmek zorunda kaldığı görülmektedir. Teknolojik gelişmeler doğrultusunda salgın hastalıklarla mücadele etme imkânımız ise artmaktadır. Dünya üzerinde en son ortaya çıkan salgın COVID-19 olmuştur. COVID-19 ilk olarak uzak doğu ülkesi olan Çin’de görülmüştür ve hızlı bir şekilde yayılarak tüm dünyada etkisini sürdürmektedir. Hastalığa sebep olan virüsün ise canlı hayvan ve deniz ürünleri pazarlarından insana geçtiği bilinmektedir (Ceyhan ve Uzuntarla, 2020).

Salgının yayılım hızını azaltmak ve kamu sağlığını korumak adına tüm dünya ile birlikte ülkemizde de birtakım önlemler alınmıştır. Ülkemizde alınan önlemlere baktığımızda zorunlu maske kullanımı, sokağa çıkma yasağı, kısmi süreli sokağa çıkma yasağı, karantina zorunluluğu, esnek çalışma modelleri olan uzaktan çalışma ve kısa süreli çalışma uygulaması, eğitim kurumlarında eğitime ara verilmesi gibi birçok önlem alınmıştır (Akca ve Tepe Küçükoğlu, 2020).

COVID-19 pandemisi sonucunda alınan önlemler insan sağlığı ile beraber tüm dünyada ekonomik faaliyetlerinde zarar görmesine sebep olmuştur. Alınan önlemler ve özellikle uluslararası seyahatlerin kısıtlanması küresel ekonomik dengeleri etkilemiş ülkelerin dış ticaret faaliyetlerini sekteye uğratmıştır.

Tüm dünyada ekonomilerin lokomotifi olan Küçük ve Orta Büyüklükte İşletmeler (KOBİ)’ler salgının etkisini en çok hisseden ekonomik unsurların başında gelmektedir. Öyle ki yapıları gereği birçok sorunları olan KOBİ’ler kırılgan finansal yapıları nedeniyle ciddi zararlar görmektedir. Gıda ve hazır yemek sektörlerinde uygulanan işyeri kapatma uygulamaları gibi bazı salgın önlemleri bu sektörde birçok işletmenin tamamen kapanmasına ve bu işletmelerdeki çalışanların işsiz kalması sebep olmuştur.

Salgının KOBİ’lerde olumsuz etkileri olmasıyla beraber bazı sektörlerde ise ekonomik canlılığın arttığını görmekteyiz. Özellikle E-Ticaret artık günümüzde tüm işletmelerin önemsenmesi gereken bir konu hali gelmiştir. Salgının etkisiyle E-Ticaret faaliyetinde bulunan işletme sayısı pandeminin başladığı 2019 yılı ile kıyaslandığında yaklaşık yedi kat artmıştır (E-Ticaret Bilgi Platformu İstatistikler 2019-2021).

Bu bağlamda çalışmanın ikinci bölümünde KOBİ tanımı, KOBİ'lerin özellikleri, KOBİ'lerin avantaj ve dezavantajları, KOBİ'lerin ekonomi içindeki yeri ve KOBİ'lere destek veren kuruluşlar üzerinde durularak KOBİ'ler hakkında kavramsal çerçeveye değinilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde pandemi ve COVID-19 pandemisi kavramlarına değinilmiştir. COVID-19 pandeminin sektörel etkileri incelenerek pandeminin eğitim, sağlık, imalat, ulaşım, turizm, gıda ve E-ticaret sektörleri üzerindeki etkisi genel ekonomik veriler üzerinden incelenmiştir. Bu sektörlerle ait güncel ekonomik istatistikler pandemi öncesi ve pandemi dönemine ait verilerle karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise Yalova İlinde pandemiden etkilendiği düşünülen eğitim, sağlık, imalat, ulaşım, turizm, gıda ve E-ticaret sektörleri yöneticileri ile yapılan 9 adet mülakat soruları incelenmiş ve pandeminin bu sektörlerle olan etkileri değerlendirilmiştir.

1.1. Literatür Taraması

COVID-19 pandemisi ve KOBİ ile alakalı yapılan çalışmalar, pandemi sürecinin 2020 yılı başından itibaren ortaya çıkmasından ve bugüne kadar olan süre dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle KOBİ'ler ile alakalı COVID-19 pandemisinin etkilerinin incelendiği çalışma sayısının az olduğu görülmüştür. Bu kapsamda literatürde yapılan çalışmaların bir kısmı incelenmiştir ve değerlendirilmiştir. Bu çalışmalar şu şekildedir:

Eğri ve Doğaner (2020) “COVID-19 ve Ekonomik Kriz: KOBİ'ler Özelinde Bir Değerlendirme ve Politika Önerileri” adlı çalışmada, KOBİ'lerin pandemi sürecinde yaşadıkları iktisadi sorunlar dikkate alınarak alınması gereken önlemler üzerinde durulmuştur. Çalışma kapsamında farklı sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerle yarı yapılandırılmış mülakat modeli kullanılarak mülakat gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda KOBİ'lerin kredilere ulaşmada yaşadıkları zorluklar ve adaletsizlikler, genel gider maliyetlerinin düşürülmesi, üretim ve hizmetlerin ulaştırılabilmesi açısından yeni teknolojilerin kullanılması, benzer sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin tedarik zinciri zorluklarını azaltmak adına ortak hareket etmesi gibi konularda yapılacak desteklerin ön plana çıktığı görülmüştür.

Özatay ve Sak (2020) “COVID-19'un Ekonomik Sonuçlarını Yönetebilmek İçin Ne Yapılabilir?” adlı çalışmada, pandeminin ekonomik etkilerinin azaltılması adına yapılacak desteklemelerin belirlenmesini hedeflemişlerdir. Ancak yapılacak desteklerin KOBİ'lerin genel giderlerini azaltmaktan ziyade onları katma değeri fazla olan ürün ve hizmetleri üretmeye teşvik etmesinin daha doğru olacağı vurgulanmıştır.

Doğanay vd. (2020) “COVID-19'un Birinci Dalgasında İstihdam Gelişmeleri” adlı çalışmada, SGK ve İŞKUR üzerinden alınan istihdam verileri incelenerek pandeminin etkileri değerlendirilmiştir. Bu kapsamda yapılan değerlendirme sonucunda pandeminin ilk yılı olan 2020 yılı ile 2019 yılı arasında istihdam oranları açısından KOBİ'lerin %2,5 oranında bir düşüş yaşandığı ancak 2020 yılı sonunda ise %4,4 oranında artış olduğu görülmüştür.

TÜRKONFED, UNDP, TÜSİAD (2020) “Survey on Impact of COVID-19 on Enterprises: Report on Results of Second Survey” adlı çalışmada, 619 işletme ile uzaktan anket sistemi uygulanarak bir araştırma yapılmıştır. Araştırmaya katılan 619 işletmenin %80' KOBİ'dir. Araştırma kapsamında işletmelerin pandemi sürecinde artan internet kullanımları ve dijital altyapıları üzerinde durulmuştur. Ulaşılan sonuçlara baktığımızda işletmelerin %93'ü yüksek hızda internet kullandıklarını, %40'ı dijital altyapılarının yeterli olduğunu belirtmiştir.

Özcan vd. (2020) “COVID-19 and SME Failures” adlı çalışmasında, COVID-19 pandemisi sürecinde KOBİ'lerin faaliyetlerinde yaşadıkları kayıpların ve azalmaların genel ekonomik durumu olumsuz etkilediği ve bu nedenle kamu politikaların KOBİ'ler üzerinde etkili olacak şekilde belirlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Araştırma kapsamında Japonya, Güney Kore, İngiltere ve 14 AB üyesi ülkelerin ekonomik veri tabanları üzerinde değerlendirme yapılmıştır. Değerlendirme sonucunda özellikle hizmet sektöründe ciddi iş kayıpları ve istihdam sorunları olduğu ama buna nazaran finans sektörünün daha az etkilendiği vurgulanmıştır. Bu kapsamda çalışma sonucunda yapılacak kamu politikalarının önemi vurgulanmıştır.

Sivrekli (2021) “TRC2 Bölgesinde Faaliyet Gösteren KOBİ'lerin COVID-19 Sürecine Uyum Kabiliyetlerinin Ölçülmesi ve Sanayi 4.0 Perspektifinden Rekabet Koşullarının İyileştirilmesi Analizi” adlı çalışmasında, Türkiye'de TRC2 bölgesinde kalan şehirlerdeki KOBİ'lerin mali durumları incelenerek mevcut ekonomik durumda sürdürülebilir olmalarını sağlamak adına nasıl politikaların geliştirilebileceği

incelenmiştir. Bu bağlamda ilgili çalışmada KOBİ'ler üzerine yapılan araştırma sonucunda; katma değeri yüksek ürün geliştirilmesi, rekabet şartlarının iyileştirilmesi, stratejik satış planları ve fiyat politikalarının belirlenmesi, KOBİ Düzenleme ve Değerlendirme Kurulunun oluşturulması gibi bulgular ön plana çıkmıştır.

Dai vd. (2021) “The Impact of COVID-19 on Small and Medium-Sized Enterprises (SMEs): Evidence from Two-Wave Phone Surveys in China” adlı çalışmasında, pandeminin etkili olduğu Şubat 2022 ve Mayıs 2022 dönemlerinde toplamda 5000 KOBİ ile telefon üzerinden bir araştırma gerçekleştirmiştir. Yapılan araştırma sonucunda işletmelerin zorunlu kapanma dönemlerinde ciddi iş kayıpları yaşadıkları ancak zorunlu kapanmanın olmadığı dönemlerde ise eksik talep dolayısıyla kapasite kullanım oranlarının düştüğü tespit edilmiştir.

Morales (2021) “Innovation as Recovery Strategy for Smes in Emerging Economies During The COVID-19 Pandemic” adlı çalışmasında, COVID-19 pandemisi ile birlikte sosyal yaşamı kısıtlayıcı önlemlerin alınmasının beraberinde ekonomik daralmaya neden olduğunu belirtmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülke ekonomilerindeki KOBİ'lerin yaşadığı tedarik zinciri sorunları vurgulanmıştır. Devletlerin pandemi sürecinde yapacakları desteklerin pandemi sonrası toparlanma hızını doğrudan etkileyeceği vurgulanmıştır.

Padague vd. (2021) “Macroeconomic Lockdown and SMEs: the Impact of the COVID-19 P Pandemic in Spain” adlı çalışmasında, pandemi sürecinde işletmeler açısından alınan kısıtlamaların KOBİ ve büyük ölçekli işletmelere olan doğrudan ve dolaylı etkisi hipotetik çıkarım metodu kullanılarak araştırılmış reel ve sosyal finansal hesaplama matrisinden faydalanılarak incelenmiştir. İspanya ekonomisinde pandemi sürecinde ortaya çıkan gelir kayıplarının yaklaşık %43'ü, istihdam kayıplarının da 3'te 2'si KOBİ'ler nedeniyle ortaya çıkmıştır. Araştırma sonucunda KOBİ'lere yapılacak desteklerin sektörel olarak değerlendirilmesi ve bu kapsamda belirlenmesinin faydalı olacağı vurgulanmıştır.

Yapılan literatür incelemesi sonucunda sadece Türkiye'de değil birçok ülkede COVID-19 pandemisinin KOBİ'ler üzerindeki olumsuz etkilerine değinilmiş ve bu etkilerin azaltılması adına alınabilecek önlemler değerlendirilmiştir.

1.2. Çalışmanın Önemi

Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve kısa sürede tüm dünyada etkisini gösteren COVID-19 pandemisi özellikle insan sağlığı üzerinde olumsuz sonuçlara neden olmuş ve birçok insanın hayatını kaybetmesine sebep olmuştur. Pandeminin etkileri diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de görülmüştür ve etkileri halen devam etmektedir. İnsan sağlığı ile beraber hastalığın yayılma riskini azaltmak adına alınan önlemler beraberinde ekonomik sorunları ortaya çıkarmıştır. Sokağa çıkma kısıtlaması, bazı işyerlerinin kapatılması veya kısa süreli açık kalması, uluslararası ticaretin yavaşlaması, ülke içi seyahat kısıtlamaları gibi önlemler hastalığın yayılmasını azaltmış ancak ekonomik yavaşlamaya da neden olmuştur. Öyleki pandeminin etkili olduğu 2020, 2021 ve 2022 yıllarında sektörlerin istatistiklerine baktığımızda önemli düşüşlerin olduğu görmekteyiz. Ancak bu düşüşlerin her sektörde meydana geldiğini söylemek doğru olmaz. Özellikle sağlık ve e-ticaret sektörlerinde pandemi etkisi ile birlikte ciddi ekonomik faaliyet artışları görülmüştür.

Bu çalışma ile COVID-19 pandemisinin sektörel etkileri belirlenen sektörlerde faaliyet gösteren işletme yetkilileri ile yapılacak mülakat sonucunda değerlendirilecektir. Bu yöntem ile pandeminin etkileri ile beraber işletmelerin bu süreçte ne gibi önlemler aldıkları ve bulundukları sektörlerdeki ekonomik duruma paralel bir süreç içinde mi oldukları ya da tam tersi bir ticari faaliyet içinde mi oldukları hakkında bilgi alınmaya çalışılmıştır ve bu sayede işletmelerin pandemi sürecindeki durumları değerlendirilmiştir.

Çalışmanın sonraki bölümünde KOBİ'ler üzerine kavramsal çerçeve incelenecektir.

2. KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETME (KOBİ)

2.1. KOBİ Tanımı

Küçük ve orta ölçekli işletme (KOBİ) kavramıyla alakalı dünyada net bir tanım olmamakla birlikte her ülkenin kendi ekonomik ve kültürel yapısına göre tanımlar ortaya çıkmaktadır. Ancak incelediğimizde KOBİ'lerle alakalı tüm dünyada kabul edilen en net kriterler, işletmelerin çalışan sayısı ve mali büyüklükleridir. Bu iki ana kriter altında ülkeler kendi ekonomik ve hukuki yapılarına göre alt kriterleri oluşturarak birden fazla KOBİ tanımını ortaya çıkarmıştır. KOBİ'leri tanımlarken kullanılan kriterler nitel (kalitatif) ölçütler ve nicel (kantitatif) ölçütler olarak iki farklı şekilde açıklanmaktadır. Daha öncede belirtildiği üzere ülkelerin ekonomik yapısı, uluslararası kuruluşlar ve uluslar üstü organizasyonların da bu iki kritere göre olmasına rağmen birden fazla tanım görmek mümkündür. Ayrıca coğrafi farklılıklar, sektörler, tarihsel süreçler dahi net bir KOBİ tanımı olmasına engel olabilmektedir. KOBİ'lerin tanımlanmasında kullanılan nitel (kalitatif) ölçütler şu şekildedir (Mecek, 2020):

- İşletmenin türü (şahıs işletmesi, aile işletmesi, halka açık işletme)
- İş bölümü ve uzmanlaşma
- Girişimcilik, yöneticilik ve işletme sahipliğinin tek bir kişide olması
- Sermayenin işletme sahiplerince finanse edilmesi
- Yönetim ve mülkiyetin bağımlılık oranı
- İşletmenin Pazar gücü ve etkinliği
- Kapasite kullanım durumu
- Yönetim tekniklerinin etkin kullanılamaması
- İşçi ve işveren arasındaki ilişkinin yapısı
- Sermayenin sınırlı ve yetersiz olması
- İşletmedeki risklerin işletme sahibince üstlenilmesi

KOBİ'lerin tanımlanmasında kullanılan nicel (kantitatif) ölçütler şu şekildedir (Mecek, 2020):

- Çalışan personel sayısı
- Çalışan personele ödenen ücretler toplamı
- Çalışan personelin toplam çalışma süresi
- İşletmenin aldığı siparişlerin sayısı ve değeri

- Hammadde kullanım süreleri
- Ödenen vergiler
- Kar
- İşletmenin aktif ve sabit varlıklarının toplamı
- Kullanımda olan toplam makine sayısı
- Üretim süreci
- Üretim aşamaları sayısı
- İşletmenin katma değeri
- Ciro
- İşletmenin kullandığı alan
- İşletmenin üretim hacmi
- İşletmenin sermaye miktarı
- Pazar payı oranı

Görüldüğü üzere birçok kriterin olması nedeniyle KOBİ'ler ile alakalı tanımların net bir kalıba oturtulması zor olmakla birlikte daha belirleyici olan çalışan sayısı ve işletmenin yıllık hasılatı veya bilanço büyüklükleri üzerinden tanımlamalar yapmak daha kolay olacaktır.

Düşük sermaye, düşük yönetim maliyetleri, daha çok el emeği kullanılan ve daha az kişi çalıştırılan işletmeler olarak kurulan KOBİ'ler, ülke ekonomisi içinde önemli yer tutmaktadır. Öyle ki bu özellikleri sayesinde KOBİ'ler ekonomik dönüşümlere ve piyasadaki fırsatlara tepki verme açısından daha etkili ve hızlıdır (Ülgen Aydınlik, 2015)

2.1.1. Türkiye'de KOBİ tanımı

Türkiye'de KOBİ tanımını üç başlık altında incelediğimizde bunları 2006 yılı öncesi Kobi tanımı, 2005 – 2012 yılları arası dönemi KOBİ tanımı ve 2018 yılı sonrası KOBİ tanımı olarak farklılaştığını görmekteyiz. Bu dönemlerin oluşmasındaki en önemli nedenlerden biri ise küresel ve yerel ekonomik faaliyetlerde meydana gelen değişimler ve bunun sonucunda KOBİ kriterlerinin de değişmesidir (Bardi, 2021).

2006 yılı öncesi KOBİ kavramını incelediğimizde, net bir tanım olmamakla birlikte daha çok KOBİ'lere destek ve kredi veren kuruluşların KOBİ kriterleri ön plana

çıkılmaktadır. Bu kriterler ise yapılacak destek ve teşviklerin amacına göre farklılık gösterebilmektedir.

Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) tanımı: KOSGEB kuruluş kanunu madde 2’de işletmelerin küçük veya orta büyüklükte olma kriterleri belirlenmiştir. Çalışan sayısı 1-50 kişi arası olan işletmeler küçük işletme, 51-150 kişi arası olanlar ise orta büyüklükte işletme olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu kriterler 2005 yılında Resmî Gazetede yayınlanan 3142 sayılı Sanayi ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunu’nun 1. Maddesine göre Mikro, Küçük ve Orta Büyüklükte işletmeler olarak değiştirilmiştir.

Mikro işletme: Yıllık bilançosu veya net hasılatı 1 Milyon TL’yi geçmeyen ve çalışan sayısı ise 10 kişinin altında olan işletmelerdir.

Küçük işletme: Yıllık bilançosu veya net hasılatı 5 Milyon TL’yi geçmeyen ve çalışan sayısı ise 50 kişinin altında olan işletmelerdir.

Orta büyüklükte işletme: Yıllık bilançosu veya net hasılatı 25 Milyon TL’yi geçmeyen ve çalışan sayısı ise 250 kişinin altında olan işletmelerdir (Taş ve Özcan, 2015: 14).

Ancak 17 Mart 2022 tarihli “Küçük Ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri Ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik” ile:

Mikro işletme: Yıllık bilançosu veya net hasılatı 5 Milyon TL’yi geçmeyen ve çalışan sayısı ise 10 kişinin altında olan işletmelerdir.

Küçük işletme: Yıllık bilançosu veya net hasılatı 50 Milyon TL’yi geçmeyen ve çalışan sayısı ise 50 kişinin altında olan işletmelerdir.

Orta büyüklükte işletme: Yıllık bilançosu veya net hasılatı 125 Milyon TL’yi geçmeyen ve çalışan sayısı ise 250 kişinin altında olan işletmelerdir, şeklinde düzenlenmiştir (Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 2022).

Hazine Müsteşarlığı’na göre KOBİ tanımı: Resmi defter kayıtları esas alınarak işletmenin net yatırım (arsa ve bina hariç) tutarının 950 Bin TL’yi geçmediği imalat

ve sanayi sektörlerinde faaliyette bulunan çalışan sayısı 10 kişinin altında olan işletmeler çok küçük ölçekli işletme, çalışan sayısı 10-49 arası olan işletmeler küçük ölçekli işletme, çalışan sayısı 50-250 arası olan işletmeler ise orta ölçekli işletme olarak kabul edilmektedir. Ayrıca bu kriterlerden bağımsız olarak bu işletmelerin başka işletmelerdeki sermaye oranları ise %25'in altında olmak zorundadır.

Halk Bankası KOBİ tanımı: Herhangi bir sektör ve sınıf ayrımı gözetmeksizin çalışan sayısı 1-250 kişi arası olan bütün işletmeler KOBİ olarak tanımlanmıştır.

Eximbank (Türkiye İhracat Kredi Bankası) KOBİ tanımı: Çalışan sayısı 1-200 arası olan ve net sermaye yatırımı 2.000.000 USD'yi geçmeyen bütün işletmeler KOBİ kredileri kapsamında kabul edilmektedir (Akmüt, 2007).

2005/9617 sayılı “Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik uyarınca KOBİ tanımı; yıllık bilançosu veya net hasılatı 25 Milyon TL'yi geçmeyen ve çalışan sayısı ise 250 kişinin altında olan işletmelerdir. Ayrıca KOBİ'ler yapıları ve büyüklüklerine göre şu şekilde sınıflandırılmıştır (Örücü, Kılıç ve Savaş, 2011):

- **Mikro işletme:** Yıllık bilançosu veya net hasılatı 1 Milyon TL'yi geçmeyen ve çalışan sayısı ise 10 kişinin altında olan işletmelerdir.
- **Küçük işletme:** Yıllık bilançosu veya net hasılatı 5 Milyon TL'yi geçmeyen ve çalışan sayısı ise 50 kişinin altında olan işletmelerdir.
- **Orta büyüklükte işletme:** Yıllık bilançosu veya net hasılatı 25 Milyon TL'yi geçmeyen ve çalışan sayısı ise 250 kişinin altında olan işletmelerdir

24 Haziran 2018 tarihli Resmî Gazete' de yayınlanarak “Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik” de değişikli yapılmıştır ve KOBİ'lerin sınıflandırılması şu şekilde belirlenmiştir (Uzun Kocamış, 2019):

- **Mikro işletme:** Yıllık bilançosu veya net hasılatı 3 Milyon TL'yi geçmeyen ve çalışan sayısı ise 10 kişinin altında olan işletmelerdir.
- **Küçük işletme:** Yıllık bilançosu veya net hasılatı 25 Milyon TL'yi geçmeyen ve çalışan sayısı ise 50 kişinin altında olan işletmelerdir.
- **Orta büyüklükte işletme:** Yıllık bilançosu veya net hasılatı 125 Milyon TL'yi geçmeyen ve çalışan sayısı ise 250 kişinin altında olan işletmelerdir.

2.1.2. Dünyada KOBİ tanımı

Ülkelerin ekonomik, sosyolojik ve coğrafi yapısı gibi birçok kriter KOBİ'lerin tanımlanmasını etkilemektedir. Brezilya, Tayland ve Malezya gibi ülkeler KOBİ tanımlamasını yaparken çalışan kişi sayısını dikkate alırken, Endonezya, Gana, Bangladeş, Sri Lanka ve Kenya gibi ülkeler işletmelerin mali büyüklükleri ve yıllık hasılatlarını dikkate almaktadır. Ancak ABD, Japonya, Sudan, Peru ve Filipinler gibi ülkeler ise hem çalışan kişi sayısını hem de işletmelerin mali büyüklüklerinin dikkate almaktadır (Aydın, 2021).

Tablo 2.1. Çeşitli Ülkelerde KOBİ'lerle İlgili Göstergeler

Kaynak: Aydın, 2021: 1414

ÜLKELER	Toplam Kredilerden Aldığı Oran (%)	Toplam Yatırım İçindeki Oranı (%)	Katma Değer İçindeki Oranı (%)	Toplam İstihdam İçindeki Oranı (%)	Toplam İhracat İçindeki Oranı (%)	Tüm İşletmeler İçindeki Oranı (%)
Türkiye	26	53,2	55	75,2	59,2	99,9
Almanya	35	44	49	64	31,1	99,8
Japonya	50	40	52	81,4	38	99,4
Fransa	48	53	57,79	63,05	47	99,9
Güney Kore	46,8	35,7	34,5	61,9	20,2	97,8
İtalya	-	-	67,97	79,28	-	99,8
ABD	42,7	38	36,2	50,4	32	97,2
İngiltere	44,1	51,2	52,06	53,59	54	99,67

Tablo 2.1.'de görüldüğü üzere KOBİ'ler ülkelerin ekonomik faaliyetlerinde önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle KOBİ'lere yapılan teşvik ve destekleme faaliyetlerinin devamlılığı ve faydası her zaman ülkelerin ekonomik kalkınmasına fayda sağlamaktadır.

Avrupa Birliği (AB) KOBİ tanımı: 1970'li yıllara kadar KOBİ'lerin göz ardı edildiği AB'de güncel durumu bakıldığında birliğin en önemli ekonomik yapı taşlarından biri olduğu görülmektedir. Öyle ki KOBİ'lerin etkisinin farkında olan AB üyesi ülkeler ciddi teşvik programları açıklamakta ve sürdürülebilir bir ekonominin oluşmasını

hedeflemektedir. AB’de KOBİ’ler ile alakalı ilk düzenleme 96/280/EC Avrupa Birliği İşletmeler ve Sanayi Komisyonu Tavsiyesi ile yapılmıştır. Daha sonra ortaya çıkan değişimler ile beraber 6 Mayıs 2003 tarihinde yeni bir tavsiye kararı (2003/361/EC) hazırlanmıştır. Günümüzde AB’nin KOBİ tanımı ise 1 Ocak 2005 yılında belirlenen yeni düzenlemeye dayanmaktadır. Öyleki bu düzenleme yapılırken Lizbon Stratejisi ve Avrupa İstihdam Stratejisi Çalışmaları Dikkate alınarak düzenlemeler yapılmıştır. AB’de KOBİ tanımı kriterleri şu şekildedir (European Commision, 2005):

- **Mikro işletme:** Yıllık bilançosu veya net hasılatı 2 Milyon Euro’yu geçmeyen ve çalışan sayısı ise 10 kişinin altında olan işletmelerdir.
- **Küçük işletme:** Yıllık bilançosu veya net hasılatı 10 Milyon Euro’yu geçmeyen ve çalışan sayısı ise 50 kişinin altında olan işletmelerdir.
- **Orta büyüklükte işletme:** Yıllık bilançosu veya net hasılatı 50 Milyon Euro’yu geçmeyen ve çalışan sayısı ise 250 kişinin altında olan işletmelerdir

Ayrıca yukarıdaki kriterlere ek olarak Bağımsızlık Düzeyi kriteri de mevcuttur. Bu kriter ise KOBİ vasfı taşıyan işletmelerin hisselerinin %25’ten fazlasına herhangi bir büyük işletmenin sahip olmamasıdır (European Commision, 2005).

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) KOBİ tanımı: Amerika Birleşik Devletleri’nde net bir KOBİ tanımı olmamakla birlikte işletmelerin çalışan sayısı 500 kişinin altında ise bu işletmeler genel KOBİ kavramı altında kabul edilmektedir. Yine 1953 yılında kurulan Small Business Administration (SBA) adlı kuruluş ABD’de KOBİ’lere en çok destek veren onlara krediler ve teşvikler sağlayan kuruluş olarak faaliyet göstermektedir.

ABD’de KOBİ olma kriterleri işletmelerin faaliyet gösterdiği sektörlerle göre değişmektedir. Bunu şu şekilde açıklayabiliriz (Koç, 2008:):

İmalat sanayi:

- **Küçük İşletme:** Yıllık bilançosu veya net hasılatı 2,5 milyon Dolar’ı geçmeyen ve çalışan sayısı ise 50 kişinin altında olan işletmelerdir.
- **Orta Büyüklükteki İşletme:** Yıllık bilançosu veya net hasılatı 2,5 Milyon – 21,5 Milyon Dolar arası ve çalışan sayısı ise 50 - 500 kişi arası olan işletmelerdir.

Toptan ticaret:

- *Küçük İşletme:* Yıllık bilançosu veya net hasılatı 7 milyon Dolar'ı geçmeyen ve çalışan sayısı ise 50 kişinin altında olan işletmelerdir.
- *Orta Büyüklükteki İşletme:* Yıllık bilançosu veya net hasılatı 7 Milyon – 25 Milyon Dolar arası ve çalışan sayısı ise 50 - 500 kişi arası olan işletmelerdir.

Perakende ticaret ve hizmet sektörü:

- *Küçük İşletme:* Yıllık bilançosu veya net hasılatı 3 milyon Dolar'ı geçmeyen işletmelerdir.
- *Orta Büyüklükteki İşletme:* Yıllık bilançosu veya net hasılatı 3 Milyon – 13 Milyon Dolar arası olan işletmelerdir.

Tarım işletmeleri:

- *Küçük İşletme:* Yıllık bilançosu veya net hasılatı 500 Bin Dolar'ı geçmeyen işletmelerdir.
- *Orta Büyüklükteki İşletme:* Yıllık bilançosu veya net hasılatı 500 Bin – 9 Milyon Dolar arası olan işletmelerdir.

Japonya'da KOBİ tanımı: 2. Dünya Savaşı sonrası ciddi ekonomik sorunlar yaşayan Japonya, özellikle küçük ve mikro ölçekli işletmelerin etkisiyle sorunlara çözüm üretmiş ve gelişim göstermiştir. KOBİ'lerin esnek yapısı ve güncel değişimlere hızlı uyum sağlaması ise bu gelişim sürecini daha da hızlı hale getirmiştir. Günümüzde ise Japonya, KOBİ'leri büyük işletmelerin faaliyetlerine entegre etmiş ve bu sayede devamlılıklarını sağlamıştır. Japonya merkezli birçok uluslararası işletme, ülkede bulunan KOBİ'lerden destek almaktadır. Özellikle ara mal üretiminde hızlı ve yenilikçi olan KOBİ'ler güncel değişimlere daha kolay uyum sağlayarak büyük işletmelerin sürdürülebilir olmalarına katkıda bulunmaktadır. Japonya'da KOBİ kriterlerini şu şekilde belirlenmiştir (Özdemir, Ersöz ve Sarıoğlu, 2006):

- **İmalat sektörü:** Çalışan sayısı 300 kişinin altında olan ve sermayesi 100 milyon Yen'e kadar olan işletmelerdir.
- **Ticaret sektörü:** Çalışan sayısı 100 kişinin altında olan ve sermayesi 30 milyon Yen'e kadar olan işletmelerdir.
- **Hizmet sektörü:** Çalışan sayısı 500 kişinin altında olan ve sermayesi 10 milyon Yen'e kadar olan işletmelerdir.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) KOBİ

tanımı: Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD), Paris Sözleşmesine dayanarak 1961 yılında 2. Dünya savaşı sonrası ekonomik kalkınmanın planlanması ve hızlanması amaçlanarak kurulmuştur. Türkiye'nin de içinde olduğu toplamda 38 üye ülke bulunmaktadır (OECD, 2018).

OECD, KOBİ'leri tanımlarken sadece çalışan kişi sayısını dikkate almaktadır. Bunu şu şekilde açıklayabiliriz (Özdemir vd.,2006):

- **Mikro ölçekli:** Çalışan sayısı 1-4 arası olan işletmeler
- **Çok küçük ölçekli:** Çalışan sayısı 5-19 arası olan işletmeler
- **Küçük ölçekli:** Çalışan sayısı 20-99 arası olan işletmeler
- **Orta ölçekli:** Çalışan sayısı 100-499 arası olan işletmelerdir.

Yukarıda ki sınıflandırmayla beraber OECD üyesi olan bazı ülkeler 1- 9, 10- 49, 50- 249, 250+ üzeri çalışan kişi sayısı kriterini baz almasından dolayı ayrıca OECD bu kriterlere göre de veriler açıklamaktadır (Özdemir vd.,2006).

2.2. KOBİ'lerin Özellikleri, Avantaj ve Dezavantajları

KOBİ'ler ülke ekonomisi içinde önemli bir yere sahip olmasına rağmen sadece sanayi işletmeleri oldukları ile alakalı bir algı olduğu da görülmektedir. Tam aksine hizmet sektörü ve bilişim sektörlerinde de KOBİ'ler önemli faaliyetlerde bulunmaktadır. Sanayi Bakanlığı ve Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB)'nin destekleriyle KOBİ'ler reel sektöre ciddi katkılar vermekte ve günümüzde artan bilişim teknolojilerini kullanmada ve geliştirmede öncülük etmektedir (Çonkar ve Özdemir, 2009).

2.2.1. KOBİ'lerin nicel (kantitatif) özellikler

Nicel özellikler daha çok KOBİ'lerin küçük, orta veya büyük işletme sınıflarından hangisine uygun olduğunu anlamamızı sağlamaktadır. Bu nedenle işletmelerin büyüklüğünü belirleyen birçok özellik bulunmaktadır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz (Yüce, 2007):

- İşletmede istihdam edilen çalışan sayısı
- Çalışma süresi
- Ücret ve işgücü maliyeti toplamı

- Sabit varlık tutarı
- Makine sayısı ve makinelerin değeri
- Makinaların iş zamanı değeri
- Amortisman değeri
- Kullanılan mekân ve büyüklüğü
- Kullanılan malzeme değeri
- Kullanılan enerji değeri ve tutarı
- Toplam çevirici güç
- Toplam sermaye ve öz sermaye
- Çalışma sermayesi ve sabit sermaye
- Sipariş miktarı ve değeri
- Kullanılan işletme kapasitesi
- Üretim aşamaları ve vardiya
- Toplam satışın mali tutarı
- Kar oranı ve elde edilen katma değer
- Ödenen vergi miktarı
- Net servet
- İşletmenin piyasadaki oranı
- Satışlarda ihracat tutarı

Nicel özellikler daha çok rakamsal ve hesaplanabilir özellikler olmakla birlikte aşağıdaki tabloda da bu sınıflandırmayı görmekteyiz.

Tablo 2.2. KOBİ Nicel Sınıflandırma

Kaynak: Müftüoğlu, 1993: 80

Girdi-Çıktı/Miktar-Değer	Fiziki Miktar	Mali Değer
Girdi	Makine ve Personel Sayısı, Kullanılan alan	Sabit Varlıklar, Makine Parkı
Çıktı	Kullanılabilir Kapasite	Satış Tutarı, Kar oranı, Katma değer, Ödenen vergi tutarı, Pazar payı oranı

2.2.2. KOBİ'lerin nitel (kalitatif) özellikler

Kobilerin nitel özellikleri genel olarak iki başlıkta toplanmaktadır. Bunlar işletme sahibi ile ilgili özellikler ve işletme ile ilgili özellikler olarak ayrılmaktadır. İşletme sahibi özelliği incelendiğinde bir KOBİ'nin kurulmasında veya ortaya çıkmasında en önemli etken olan girişimci veya işletme sahibinin, işletmenin devamlılığının ana unsuru olması ve aynı zamanda yöneticilik ve benzeri birçok departmanda fiilen çalışması en önemli etkidir. İşletme özelliğini incelediğimizde ise daha çok KOBİ'lerin yönetim, pazarlama, tedarik, finansman, üretim ve insan kaynakları fonksiyonlarının ön plana çıktığı görülmektedir (Yüce, 2007)

Nitel özellikleri başlıklar halinde sıraladığımızda ise aşağıdaki özellikleri görmekteyiz (Çelik ve Akgemici, 2010):

- Girişimcinin fiilen işletme içerisinde çalışması
- Alınan risklerin girişimci tarafından üstlenilmesi
- Girişimcinin işletme ile bir bütün olarak görülmesi
- İşletme sahipliliği
- Yöneticilik faaliyetinin sadece girişimci tarafından üstlenilmesi
- Uzmanlaşma ve iş bölünüm derecesi
- Pazar payı oranı
- İşletmenin pazardaki etkinliği
- İşletme sahibinin mesleki yeterlilik derecesi ve mesleğine olan saygısı
- İşletmenin satış ve satın alma faaliyetlerindeki gücü
- İşveren ve işçi arasındaki ilişkinin niteliği
- Sermaye piyasalarında etkin olma

2.2.3. KOBİ'lerin avantajları

KOBİ girişimcileri, mevcut pazar ihtiyaçlarını gören ve buna bir tepki olarak girişim faaliyetinde bulunan kişiler olmaları nedeniyle pazardaki alıcı ve satıcılarla yakın ilişkiler kurabilmektedir. Bu nedenle ise pazarın özelliklerini daha yakından takip edebilmektedir (Mikail, 2010)

Bu durum KOBİ'lerin üretim, pazarlama, hizmet gibi konularda büyük işletmelere göre daha esnek olmalarına neden olmaktadır. Mevcut piyasada veya küresel

piyasalarda meydana gelebilecek olumsuzluklara daha kolay tepki verebilmeleri ise KOBİ'lerin krizlerden etkilenmesini daha aza indirmektedir. Tüm bunların yanı sıra KOBİ'lerin mevcut avantajlarını şu şekilde sıralayabiliriz (Akdeniz, 2005):

- Daha az sermaye veya yatırımla daha çok verim almak ve çeşitlilik sağlamak
- İstihdama katkı sağlamak
- Ekonomik kriz ve dalgalanmalardan daha az etkilenmek ve kolay tepki vermek
- Piyasa talep ve değişikliklerine daha kolay uyum sağlamak
- Yeni teknolojilere daha kolay uyum sağlamak
- Ülke ekonomisindeki bölgesel kalkınmaya destek olmak
- Ülkelerdeki gelir dağılımına pozitif katkıda bulunmak
- Büyük işletmelerin üretim ve hizmet işlerine destek olmak ve onları tamamlamak.

2.2.4. KOBİ'lerin dezavantajları

KOBİ'lerin avantajları olmakla birlikte birçok dezavantajı da mevcuttur. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür (Apan, 2002):

- Stratejik pazarlama yöntemlerine yeterince hâkim olunmaması ve bunun beraberinde rekabet sorunlarını ortaya çıkarması
- Kalifiye işçi verimliliğinin düşük olması
- Finansal alım gücünün zayıf olması nedeniyle yüksek maliyetli hammadde veya yarı mamul alınması
- Banka kredisi ve benzeri finansal desteklerden yeterince ve makul finansal oranlarda yararlanamamak
- Yeterli sermayenin olamaması nedeniyle üretim süreçlerinde meydana gelebilecek aksaklıklar
- Profesyonel yönetim anlayışının olmaması nedeniyle işletme sahiplerinin alabileceği her türlü karardan işletmenin hemen etkilenmesi
- Uzman personel eksikliği ve iş dağılımının verimsiz olması nedeniyle üretim maliyetlerinin artması

2.3. KOBİ'lere Destek Veren Kuruluşlar

KOBİ'ler ülke ekonomilerine sağladıkları katkılar nedeniyle özellikle kriz dönemlerinde gösterdikleri başarı ile ön planda olmaya devam etmektedir. Bunun farkında olan ülkeler ise KOBİ'lere destek vermekte ve bu destekleri de bazı kurum ve oluşumlar aracılığıyla yapmaktadır. Kurumların yapısı farklılık gösterse de birçok ülke destekleme konusunda oluşturulan mevzuatlar genelde bu kurumlar üzerinden yürütülmektedir (Cansız, 2008).

KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi):

KOSGEB, Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi madde 224'e göre "Ülkenin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasında küçük ve orta ölçekli işletmelerin payını ve etkinliğini artırmak, rekabet güçlerini ve düzeylerini yükseltmek, sanayide entegrasyonu ekonomik gelişmelere uygun biçimde gerçekleştirmek amacıyla Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı kurulmuştur. Kuruluşun kısa adı KOSGEB'dir. KOSGEB, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı ile ilgili, tüzel kişiliği haiz, özel bütçeli bir kamu kuruluşu olup bütün işlemlerinde özel hukuk hükümlerine tabidir" şeklinde tanımlanmıştır (Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018).

KOBİ'leri desteklemek amacıyla kurulan ve bu alanda faaliyet gösteren KOSGEB'in görevlerini şu şekilde sıralayabiliriz (Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 2018):

- İş geliştirme, teknoloji, danışmanlık ve enstitü merkezleri vb. birimlerin kurulmasını sağlamak ve bu sayede girişimci ve kobileri desteklemek,
- Sanayi ve üniversite arasında bağ kurarak kamu ve özel kurumlar ile işletmeler arasında bağ kurmak,
- Mevcut teknolojik bilgilere ulaşmak ve yeni teknolojilerin geliştirilmesine destek olmak,
- Üniversite ve araştırma merkezlerinin geliştirdiği yeni teknolojilerin işletmelerde kullanılabilmesinin sağlamak amacıyla teknoloji merkezleri ve kurumları oluşturmak,

- İşletmelerin modern yönetim tekniklerini kullanmasını sağlamak, üretim ve pazarlama, atıl kapasite, verimlilik gibi konularda teknik alt yapının oluşturmasını sağlamak ve bunların uygulanabilmesi için gerekli merkezlerinin kurulmasını sağlamak,
- İşletmelerin uluslararası düzeyde üretim yapabilmesini sağlamak, bu konuda gerekli eğitim ve desteği vermek, ticari ortaklık ve bilgi alışverişini arttırmak, işyerlerinde bakım onarım gibi konularda aktif danışmanlık yapmak, gerekli olması halinde laboratuvar ve atelyelerin kurulmasını sağlamak,
- KOSGEB personelinin eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesi, eğitim programlarının belirlenmesi, işletmelere verilecek eğitimlerin tespit edilmesi ve bu eğitimlerin yapılacağı fiziki koşulların oluşturulması,
- Girişimcilik faaliyetlerinin arttırılmasını desteklemek ve konuda gerekli çalışmaları yapmak,
- İşletme birleşmelerinin gerçekleşmesini kolaylaştırmak, yabancı yatırımcı ve yerli yatırımcıların bir araya gelebileceği yatırımları desteklemek ve bunlar için gerekli destek programlarını belirlemek ve yürütmek,
- Kalkınma planları doğrultusunda girişimci ve işletmelere gerekli ön planlamaların yapılmasını sağlamak, iş geliştirme, yönetim, danışmanlık gibi konularda gerekli desteği vermek ve bu desteklerin yürütüleceği iş geliştirme merkezlerinin kurulmasını sağlamak.

KOSGEB'in işletmelere sağladığı destek programları şu şekildedir (KOSGEB, <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/destekler/3/destekler>, Erişim Tarihi: 03.08.2022):

- Girişimcilik Destekleri,
- AR-GE, Teknolojik Üretim ve Yerlileştirme Destekleri,
- İşletme Geliştirme, Büyüme ve Uluslararasılaşma Destekleri,
- KOBİ Finansman Destekleri,
- İŞGEM/TEKMER Destekleri,
- Rehberlik ve Danışmanlık Hizmetleri,
- Mikro ve Küçük İşletmelere Hızlı Destek Programı,

Tablo 2.4. KOSGEB Desteklerinin 2021 Yılı Uygulama Sonuçları

Kaynak: KOSGEB. (2021). Faaliyet Raporu. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı.

https://webdosya.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Mali%20Tablolar/2022/KOSGEB_2021_Y%C4%B1%C4%B1_Faaliyet_Raporu.pdf. Erişim Tarihi: 02.08.2022

Destek Adı	İşletme Sayısı	Destek Tutarı (TL)
KOSGEB Kredi Faiz Desteği Kapsamında Verilen Destekler	5.722	74.110.053
KOSGEB Destek Programları Kapsamında Verilen Destekler	55.723*	1.703.313.760
Genel Destek Programı	1.184	10.291.167
KOBİ Gelişim (KOBİGEL) Destek Programı	459	92.217.853
İş birliği Destek Programı	44	32.595.321
Uluslararası Kuluçka Merkezi ve Hızlandırıcı Destek Programı	2	1.743.070
Geleneksel Girişimci Destek Programı	20.695	148.059.134
Stratejik Ürün Destek Programı	46	40.008.484
Ar-Ge, Ür-Ge ve İnovasyon Destek Programı	219	26.919.034
Yurtdışı Pazar Destek Programı	821	47.862.640
İş birliği-Güç birliği Destek Programı	3	1.275.596
İleri Girişimci Destek Programı	10.180	675.303.083
İş Planı Ödülü Destek Programı	3	80.000
KOBİ Teknolojik Ürün Yatırım (KOBİ TEKNOYATIRIM) Destek Programı	106	97.718.521
Ar-Ge, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Destek Programı	1.177	100.598.750
Girişimcilik Destek Programı	1.207	9.884.124
İŞGEM/TEKMER Destek Programı	9	3.394.517
Teknolojik Ürün Tanıtım ve Pazarlama (TEKNOPAZAR) Destek Programı	2	40.393
İşletme Geliştirme Destek Programı	19.566	415.322.072
GENEL TOPLAM	61.445*	1.777.423.813

*Yıl içinde KOSGEB Destek Programları Yönetmeliği kapsamında destek ödemesi yapılan net işletme sayısı 53.083'tür.

** Bir işletme birden fazla programdan yararlanabildiğinden elde edilen bu rakam kümülatif işletme sayısını ifade etmektedir.

Tablo 2.5. KOSGEB Tarafından Verilen Desteklerin Sektörel Dağılımı

Kaynak: KOSGEB. (2021). Faaliyet Raporu. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı.

https://webdosya.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Mali%20Tablolar/2022/KOSGEB_2021_Y%C4%B1%C4%B1_Faaliyet_Raporu.pdf. Erişim Tarihi: 02.08.2022

Sektörler	Destek Tutarı (TL)	Oran (%)
Konaklama ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri	26.543.037	1,6
Kültür, Sanat, Eğlence, Dinlence ve Spor	271.916	0,02
İmalat	1.237.348.720	72
Elektrik, Gaz, Buhar ve İklimlendirme Üretimi ve Dağıtımı	2.147.538	0,1
Finans ve Sigorta Faaliyetleri	6.662.841	0,4
Toptan ve Perakende Ticaret; Motorlu Kara Taşıtlarının ve Motosikletlerin Onarımı	189.820.152	11,6
İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri	8.640.245	0,5
İnşaat	41.954.809	2,5
Bilgi ve İletişim	92.958.121	5,5
Ulaştırma ve Depolama	14.418.515	0,8
Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler	54.359.889	3,2
Su Temini; Kanalizasyon, Atık Yönetimi ve İyileştirme Faaliyetleri	8.108.521	0,5
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	8.468.367	0,5
Diğer Hizmet Faaliyetleri	11.611.087	0,7
Genel Toplam	1.703.313.760	100

KOBİ'lere destek veren diğer kuruluşlar: Türkiye'de KOBİ'lere destek veren kurumlarda KOSGEB ön planda olsa dahi farklı kuruluşlarında etkin olduğunu görmekteyiz. Verilen desteklerin çeşitliliği fazla olmakla birlikte daha çok istihdam, hibe, faizsiz veya düşük faizli krediler, fuar destekleri, AR-GE gibi konularda olduğu görülmektedir. Tüm bu desteklerin birden fazla kuruluş tarafından verilmesi ise işletmeler açısından fayda sağlamaktadır.

KOBİ'lere destek veren diğer kuruluşlar ise şu şekildedir (Taş ve Özcan, 2015:150):

- TC. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
- Maliye Bakanlığı
- MPM (Milli Prodüktivite Merkezi)
- Ticaret ve Sanayi Odası
- Türkiye Halk Bankası
- TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği)
- TTGV (Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı)
- İGEME (İhracatı Geliştirme Merkezi)
- ABİGEM (AB Türkiye İş Geliştirme Merkezi)
- TOSYÖV (Türkiye Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Serbest Meslek Mensupları ve Yöneticileri Vakfı)
- KOSDER (Küçük ve Orta Ölçekli Sanayiciler Derneği)
- KÜSGET (Küçük Sanayi Geliştirme Teşkilatı)
- Küçük Sanayi Kooperatifleri
- TESK (Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu)
- Türk Patent Enstitüsü.

2.4. KOBİ'lerin Ekonomi İçindeki Yeri

1973 yılında meydana gelen petrol krizine kadar olan dönemde KOBİ'lerin geliştirilmesi için fazla destek olmamasına rağmen KOBİ'lerin önemi özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da meydana gelen yıkım ile ortaya çıkmaktadır. KOBİ'lerin esnek yapıları savaş sonrası Avrupa'sında ülkelerin kalkınmasında önemli katkılar sağlamıştır. 1973 sonrası dönemde ise devletler KOBİ'lerin gelişmesi için önemli paketleri hazırlamaya başlamış günümüzde de bunu devam ettirmektedirler (Çetin, 2015).

KOBİ'lerin dünya ekonomisindeki ortalama oranı yaklaşık %95'lerdedir. Bu oran Avrupa ülkelerinde ise yaklaşık 20 milyon KOBİ ile birlikte %99'a kadar çıkmaktadır. Ayrıca istihdam oranlarında ise toplam istihdamın 3'te 2'si KOBİler tarafından sağlanmaktadır. Ekonomi içindeki etkisine bakıldığında KOBİ'lerin etkisi oldukça fazla olmakla birlikte sağladıkları sosyal fayda ve kalkınma önem arz etmektedir (Koncuk, 2019).

Günümüzde gelişen üretim teknolojileri ile beraber özellikle gelişmiş ülkelerde KOBİ'lere yapılan desteklerin değiştiğini görmekteyiz. Öyle ki daha çok istihdam teşviklerinin etkili olduğu destek paketlerinden ziyade teknolojik gelişim, üretim alt yapısı, ar-ge, satış ve pazarlama, değişen piyasa ve rekabet koşullarına uyum sağlama gibi konularda yapılan destekler ön plana çıkmaya başlamıştır. Buradaki amaç ise KOBİ'lerin sürdürülebilir ve rekabetçi olmalarının devamlılığını sağlamaktır (Karayılmaz vd., 2017).

KOBİ'ler üretim çeşitliliği ve istihdam oranlarıyla ekonomide önemli yer tutmaktadır. Bu nedenle ülkeler KOBİ'leri birçok alanda desteklemektedir. Bu sayede KOBİ'lerin hem ülke içi hem de ülke dışı ekonomik sorunlardan olumsuz etkilenmesi engellenmekte ve rekabet edebilmesi hedeflenmektedir.

Türkiye'de KOBİ'lerin durumunu incelediğimizde sağladığı en önemli fayda istihdam olarak göze çarpmaktadır. İstihdamın ülkenin her bölgesine yayılmasını sağlamakta ve ülke içi göç hareketlerinin azalmasını özellikle kırsaldan kente göçü engelleme noktasında önemli katkıları olmaktadır. Son yıllarda yapılan teşvik paketleri ile özellikle kırsal bölgelerdeki KOBİ'ler desteklenmekte ve bölgesel kalkınmaya fayda sağlanmaktadır.

Gelişen üretim ve sanayi teknolojileri ile beraber Türkiye'de KOBİ'lerin ciddi yatırımlar yaptığını ve gelişim kaydettikleri görülmektedir. İhracatta önemli yere sahip olan KOBİ'ler son zamanlarda ise bilişim sektöründe ön plana çıkmaya başlamışlardır.

Türkiye'de güncel KOBİ sayısı son yürürlüğe giren 17 Mart 2022 tarihli “Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik” ile 2 bin 44 adet artarak toplamda 3 milyon 421 bin 817'ye ulaşmıştır (KOSGEB, 2022).

KOBİ'lerin ekonomik açıdan sağladığı faydaları şu şekilde özetleyebiliriz (Yatbaz 2013):

- Tecrübesiz eleman istihdam etme oranlarının yüksek olması nedeniyle işsizliğe olumlu katkı sağlaması ve bu sayede iş dünyasına girişlere kolaylık sağlaması,
- Esnek yapısı sayesinde ekonomik değişimlere kolay uyum sağlaması ve yenilikçi olmaları,

- Faaliyet gösterilen pazarda çeşitlilik sağlaması nedeniyle rekabeti arttırarak finansal fayda sağlamaları,
- Ülkelerin istihdam oranları arttırmaları,
- Büyük ölçekleri işletmelere sağladıkları ara ürünler ile tedarik zinciri ve üretime sağladıkları olumlu katkılar.

3. COVID-19 PANDEMİSİ VE SEKTÖREL ETKİLERİ

3.1. Pandeminin Tanımı ve Özellikler

Biyologlar ve sağlık uzmanlarının çalışmaları sonucunda salgın hastalık kavramı ölçek ve coğrafi yayılıma göre dört farklı şekilde tanımlanmaktadır. Bunlar endemi, salgın, epidemi ve pandemi olarak belirlenmiştir. Pandemi kavramını anlamak için ise sırasıyla endemi, salgın ve epidemi kavramlarını anlamak gerekmektedir.

Bir ülkede belirli bir bölgede veya toplulukta ortaya çıkan hastalık endemi olarak tanımlanır. Eğer bu hastalık aynı ülke içinde birden fazla bölge veya topluma yayılırsa salgın kavramı ortaya çıkar. Eğer salgın kontrol altına alınamayıp ülkenin tamamına yayılım gösterirse buna epidemi denir. Epideminin başka ülkelere ve kıtalara yayılması ise Pandemi kavramını ortaya çıkarmaktadır (Samal, 2014).

Şekil 3.1. Endemi-Epidemi-Pandemi Arasındaki Fark

Kaynak: Denizli, Y. (2020). Endemi, Epidemi ve Pandemi Nedir? <https://yasemindenizli96.medium.com/endemi-epidemi-ve-pandemi-nedir-eb76447aaf52>. Erişim Tarihi: 11.07.2022

Epidemi ve pandeminin en belirgin özelliği bulaşıcı olması ve kontrol edilebilmelerinin zor olmasıdır. Ancak her yaygın hastalık salgın olarak kabul edilemez. Örneğin kanser hastalığı birçok ülke ve kıtada görülmesine rağmen bulaşıcı olmaması nedeniyle salgın hastalık olarak kabul edilmemektedir (Samal, 2014).

3.2. COVID-19 Pandemisi

İlk defa Çin'in önemli ticaret kentlerinden biri olan Wuhan kentinde 2019 yılında ortaya çıkan hastalık, hızlı bir şekilde yayılarak dünya genelinde halen etkili

olmaktadır. Hastalığın dünyayı etkisi altına almaya başlamasıyla birlikte DSÖ (Dünya Sağlık Örgütü) önlemler almaya başlamış ve salgını pandemi olarak kabul etmiştir.

Kentleşmenin hızlı olduğu ve ulaşımın kolaylaştığı günümüzde salgın hastalıkların yayılması da hızlanmaktadır. Öyle ki ortaya çıktığı dönemden günümüze dünya genelinde yaklaşık 457 milyon vaka meydana gelmiş ve vakaların yaklaşık 6 milyonu ölümlerle sonuçlanmıştır. DSÖ'nün önlemleri ve devletlerin seyahat kısıtlamalarını devreye sokmalarına rağmen salgın kontrol edilememiştir (Our World in Data, Erişim Tarihi:20.03.2022).

Salgının etkisini azaltmak ve sağlık sisteminin düzenli çalışmasını devam ettirebilmek amacıyla devletler, sosyal izolasyon, okulların kapatılması, kısa çalışma süreleri, seyahat ve sokağa çıkma kısıtlamaları gibi önlemler almaktadır. Bu önlemler ise beraberinde sosyal ve ekonomik sorunlar ortaya çıkarmıştır.

Pandemi, özellikle seyahat kısıtlamaları nedeniyle dünya ticaretini olumsuz etkilemektedir. Gelişmiş ülkeler de dahil dünya genelinde ciddi ekonomik sorunlara, üretimin azalmasına, ülkelerin GSYİH (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla)'nın azalmasına, küresel ekonomik büyüklüğün daralmasına, özellikle hizmet sektöründe iş yerlerinin kapanmasına neden olmaktadır. Ayrıca sağlık hizmetlerinde meydana gelen artışların ise devletlere ciddi mali yük getirdiği görülmektedir.

Üretimdeki yavaşlama emtia fiyatlarının artmasını tetiklemiş ve özellikle 2021 yılı ortasından itibaren dünya genelinde ciddi bir enflasyon sorunu ortaya çıkmıştır. Sosyal izolasyon, sokağa çıkma yasakları gibi önlemler tüketicilerin taleplerinde artış meydana getirmektedir. Ancak üretimdeki yavaşlama bu talebi karşılamakta zorluk çekilmesine neden olmuş ve bu durum emtia piyasalarında fiyat artışlarını meydana getirmiştir. Arz talep dengesizliği, ekonomik olarak zayıf olan ve döviz ihtiyacı bulunan ülkelerde Pandeminin etkilerini daha fazla ortaya çıkarmaktadır. Devletler ise artan kamu harcamalarını karşılamak için vergi gelirlerini arttırmayı hedeflemiş olsalar da bu durum piyasalara ciddi mali yük getirmiş ve piyasaların daralmasına neden olmuştur.

3.3. COVID-19 Pandemisinin Sektörel Etkileri

Dünya Sağlık Örgütü'nün aldığı pandemi önlemleri neticesinde tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ekonomik anlamda sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunlara

baktığımızda istihdam oranlarında azalma, ekonomik daralma, dış ticaret faaliyetlerinin kısıtlanması gibi konular karşımıza çıkmaktadır. Ülkeler bu sorunların etkilerini azaltmak adına ise politika faizlerini düşürerek piyasaya daha fazla likit sağlamayı hedeflemişlerdir. Düşük faizli krediler ile işletmelerin ayakta kalması ve ayrıca kısa çalışma ödeneği gibi desteklerle de istihdamın korunması amaçlanmıştır (Arslan ve Bayar, 2020).

Alınan önlemlere rağmen pandeminin etkisi hemen hemen tüm sektörlerde olumsuzluklara yol açmış ve firmaların gelirlerini düşürmüştür. Ancak tüm bu olumsuzlara rağmen üretim ve ihracatın daha çok teşvik edilmesiyle beraber Gayri Safi Yurt İçi Hasıla rakamları yukarı doğru eğilimini sürdürmüştür.

Tablo 3.1. Gayrisafi Yurt İçi Hasıla Ocak 2022 – Mart 2022

Kaynak: TÜİK. (2022).

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=D%C3%B6nemsel-Gayrisafi-Yurt-%C4%B0%C3%A7i-Has%C4%B1la-I.-%C3%87eyrek:-Ocak---Mart,-2022-45549&dil=1>

Erişim Tarihi: 02.08.2022

Yıl ve Dönem	Milyon Dolar \$
2020 1. Çeyrek	176.200
2020 2. Çeyrek	152.585
2020 3. Çeyrek	196.582
2020 4. Çeyrek	191.535
2021 1. Çeyrek	188.655
2021 2. Çeyrek	189.072
2021 3. Çeyrek	225.983
2021 4. Çeyrek	198.968
2022 1. Çeyrek	179.800

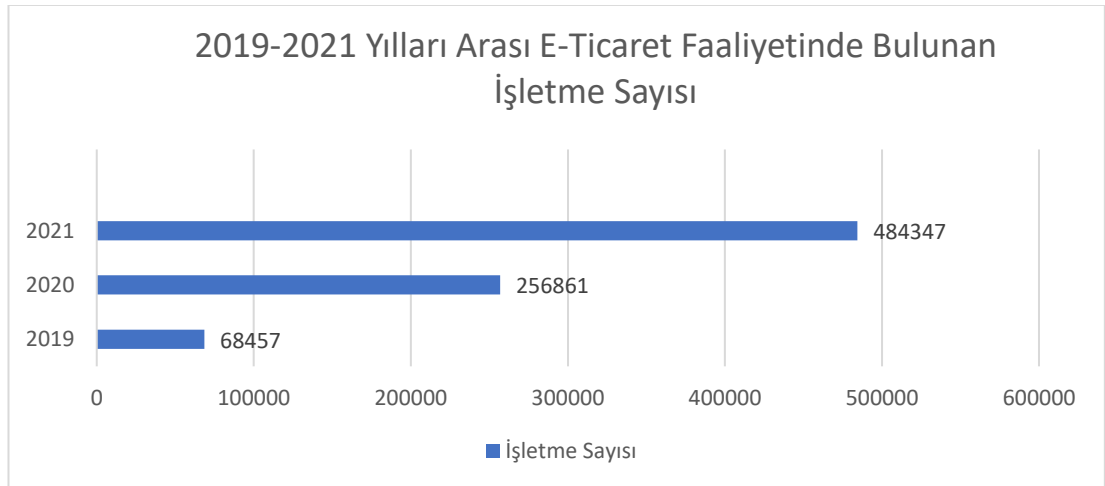
3.3.1. Pandeminin e-ticarete olan etkisi

Salgının önlenmesi amacıyla birtakım kısıtlamalar ve önlemler alınmıştır. Kısmi kapanma veya tam süreli kapanma gibi önlemler alınarak sosyal yaşantı kısıtlanmış ve

hastalığın yayılım hızının azalması hedeflenmiştir. İnsanlar özellikle sokağa çıkma yasağının uygulanmadığı saat aralıklarında market ve temizlik ürünü ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Temizlik ve hijyen maddelerine olan ilgi ise pandemi sürecinde artmaya devam etmiştir. Sokağa çıkma yasağının uygulandığı saatlerde ise insanlar daha çok internet üzerinden sipariş vererek ihtiyaçlarını karşılamaya devam etmiştir. Bu artış ise beraberinde birçok yeni mobil uygulama ve sipariş sitelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Pandeminin ortaya çıkardığı kısıtlamalar e-ticarete olan ilgiyi arttırmaya devam etmiştir. Salgın korkusu ile özellikle evden çıkmak istemeyen insanlar mobil uygulama veya web siteleri üzerinden ihtiyaçlarını sipariş vererek hastalık korkusu yaşamadan ve evden çıkmadan rahat bir şekilde hizmet almaya devam etmiştir. Pandemi sürecinde insanların e ticarete yönelmelerinin sebebini şöyle sıralayabiliriz (Yılmaz ve Bayram, 2020):

- Hastalık korkusu yaşamadan, evden çıkmadan hizmete ulaşmak
- Müşteri odaklı indirim kampanyalarının olması
- Ürün çeşitliliğinin fazla olması ve bu ürünlere ulaşabilmenin kolaylığı

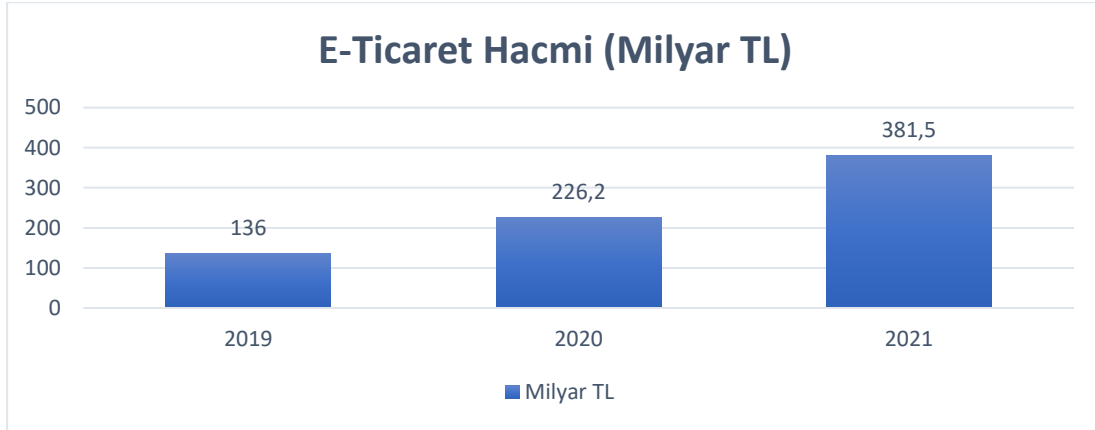
E ticaret yapan birçok firma pandeminin etkisiyle daha da ön plana çıkmıştır ve bu konuda yeni yatırımlar hayata geçirerek müşterilerine daha fazla seçenek sunmaya başlamıştır. Bu yenilikler ise sektörde ciddi büyümeleri ortaya çıkartarak online alışveriş süreciyle alakalı insanlarda bir alışkanlık ve farkındalık oluşturmuştur.

Şekil 3.2. 2019-2021 Yılları Arası E-Ticaret Faaliyetinde Bulunan İşletme Sayısı

Kaynak: E-Ticaret Bilgi Platformu. İstatistikler 2019-2020-2021. <https://www.eticaret.gov.tr/istatistikler>. Erişim Tarihi: 02.08.2022.

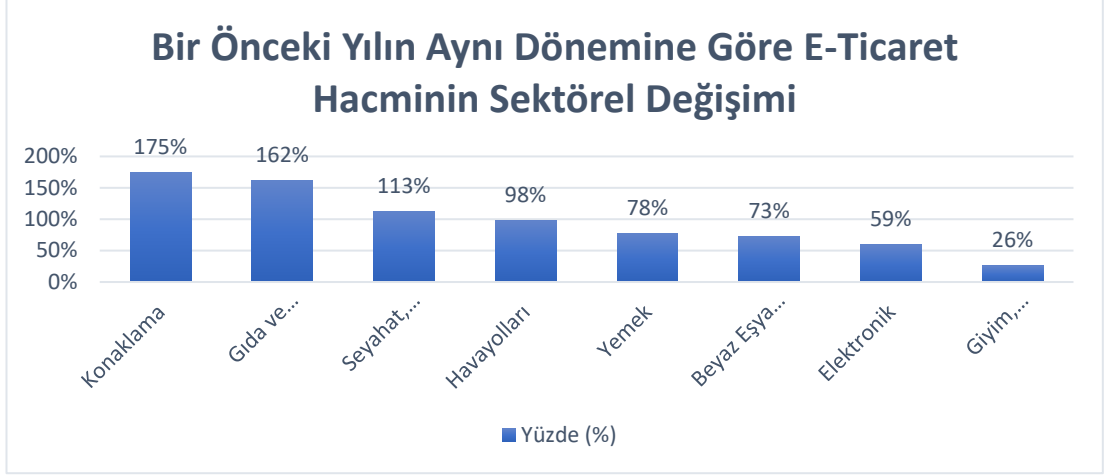
Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere 2019 yılında ve pandemi başlamadan önce Türkiye’de e ticaret alanında faaliyette bulunan işletme sayısı 68.457’dir. Ancak pandeminin etkisi ile birlikte online alışverişlerin artması ile pazarda ciddi büyüme meydana gelmiştir ve 2020 yılında e-ticaret faaliyetinde bulunan işletme sayısı 256.861’e çıkmıştır. 2021 yılında ise bu rakam 2020 yılının neredeyse 2 katına çıkarak 484.347 sayısına ulaşmıştır.

Şekil 3.3. E-Ticaret Hacmi (Milyar TL)

Kaynak: E-Ticaret Bilgi Platformu. İstatistikler 2019-2020-2021. <https://www.eticaret.gov.tr/istatistikler>. Erişim Tarihi: 02.08.2022.

E-ticaret hacmi, yıllara göre artış gösteren işletme sayısına paralel olarak artış göstermiştir. Öyleki 2019 yılında 136 milyar TL olan e ticaret hacmi, pandeminin başlaması ile beraber 2020 yılında 226,2 milyar TL ye ulaşmıştır. Devam eden pandeminin etkisiyle birlikte ise bu rakam 2021 yılında 381,5 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 3.4. Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre E-ticaret Hacminin Sektörel Değişimi 2019-2021

Kaynak: E-Ticaret Bilgi Platformu. İstatistikler 2019-2020-2021. <https://www.eticaret.gov.tr/istatistikler>. Erişim Tarihi: 02.08.2022.

Pandeminin ilk yılı olan 2020 yılında sosyal hayatı yavaşlatmak ve salgının yayılmasını engellemek için alınan önlemler özellikle konaklama, gıda ve ulaşım sektörlerinde önemli kayıplara neden olmuştur. Ancak 2021 yılı sonu ve 2022 yılı başından itibaren pandemi ile alakalı kısıtlamaların azalması ve seyahat hizmetlerinin tamamen serbest olması ile beraber daralma yaşanan sektörlerde e-ticaret faaliyetlerinde tekrar artışların olduğu görülmektedir.

3.3.2. Pandeminin imalat sektörüne etkisi

Ülkelerin ekonomik faaliyetlerindeki gelişmişlik seviyelerinin en önemli göstergesi imalat sanayisidir. Daha eski dönemlerde ekonomik gelişmişlik tarımsal faaliyetlerin büyüklüğü ile orantılı iken günümüzde bu durum yerini imalat sanayi ve hizmet sektörünün büyüklüğüne bırakmıştır. İmalat sanayisinin yapısı da sürekli değişim halindedir. Öyleki artan ekonomik faaliyetler ve kazanç ile imalat sektörü de hafif sanayiden ağır sanayiye doğru bir değişim sürecine girmektedir. Günümüzde ise imalat sanayisindeki değişim teknoloji, iş gücü ve bilgi düzeyi dikkate alınarak belirlenmektedir (Polat, 2011).

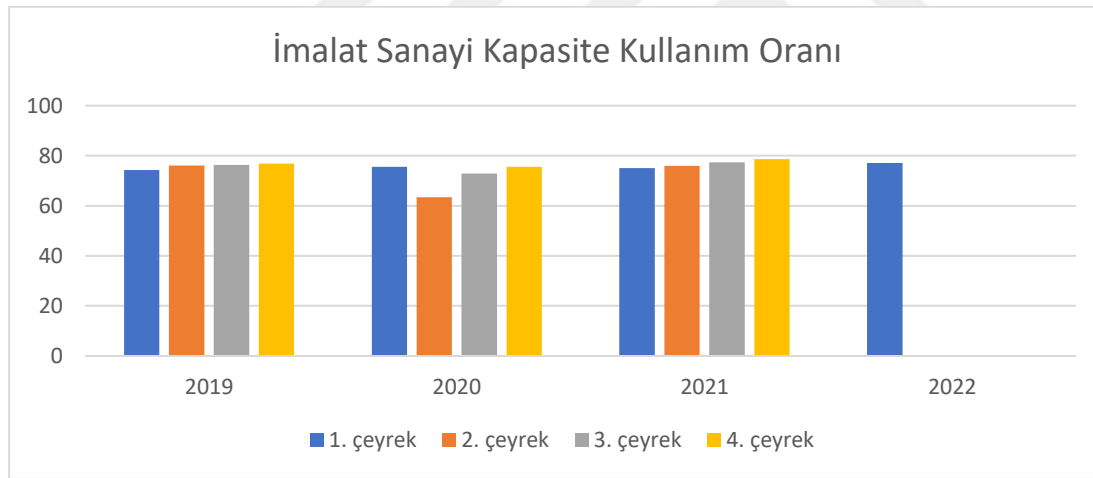
Türkiye’de imalat sektörünün temel özellikleri (Koç, Şenel ve Kaya, 2018):

- Dayanıklı tüketim ürünlerinin (gıda, kimya, makine, giyim eşyası vb.) üretildiği bir sanayidir,

- Sanayi üretiminin temel kolu sayılmaktadır,
- İstihdam oranı diğer sanayi kollarına göre daha yüksektir,
- İhracat oranı yüksek ürünler üretilmektedir.

İmalat sektörü kapsamına giren diğer iş kolları şu şekildedir (Koç, Şenel ve Kaya, 2018):

- Gıda Sanayi,
- Metal Eşya ve Otomotiv Sanayi,
- Kimya Sanayi,
- Taşa-Toprağa Dayalı Sanayi,
- Orman Ürünleri Sanayi,
- Maden Sanayi,
- Demir-Çelik Sanayi.

Şekil 3.5. İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı 2019-2022

Kaynak: <https://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/#1594716589132-d3a64e97-2238>

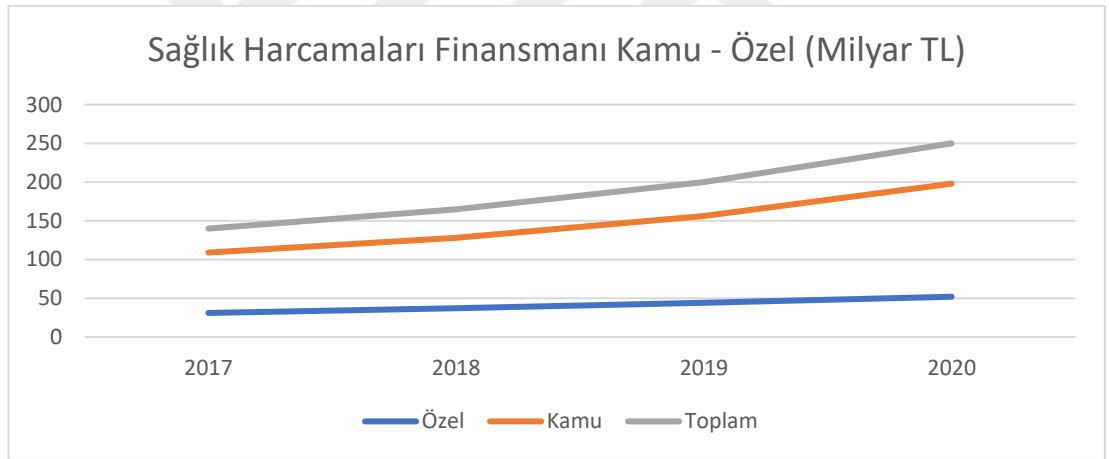
Erişim Tarihi: 02.08.2022.

Şekil 3.5’de İmalat sanayi kapasite kullanım oranlarını incelediğimizde, pandeminin Türkiye’deki etkilerinin ilk kez görüldüğü 2020 yılının ikinci çeyreğinde önemli bir düşüş olduğu görülmektedir. Ancak bu düşüş etkisini 2021 yılının başlarına doğru kaybetmeye başlamıştır. Pandeminin etkilerinin azaldığı 2022 yılı birinci çeyreği itibari ile de kapasite kullanım oranı pandemi etkisinden önceki dönemde ki seviyesine ulaşarak %76,16 seviyesine çıkmıştır.

3.3.3. Pandeminin sağlık sektörüne etkisi

Bir ülkenin gelişmişlik seviyesinin göstergelerinden biri olan sağlık harcamaları, ülkelerin ekonomik büyümeleri hakkında da bizlere önemli bilgiler verebilmektedir. Güçlü bir ekonomik sistem için güçlü ve sağlıklı bireylere ihtiyaç vardır. Bebek doğum ve ölüm oranları, salgın hastalık oranları, ortalama yaşam süresi, hastalık türleri gibi göstergeler sağlık sistemi göstergeleridir ve ülkelerin bu göstergeler sonucunda alacağı önlemler sağlık harcamalarının bütçesini oluşturmaktadır. Bu nedenle sağlık harcamaları bütçesi ekonomik büyüme ile doğru orantılı şekilde devamlı arttırılmalıdır (Güzel ve Özer, 2022).

Sağlık harcamaları, ülkeler arasında farklılık göstermekle birlikte genel olarak özel ve kamu harcamaları şeklinde gerçekleşmektedir. Bazı ülkelerde kamu harcamaları oranı yüksek olmakla birlikte bazı ülkelerde ise özel harcamalar daha yüksek olabilmektedir (Alpağut ve Aydın, 2022).

Şekil 3.6. Sağlık Harcamaları Finansmanı Kamu – Özel 2017-2020

Kaynak: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Saglik-Harcamaları-Istatistikleri-2020-37192#:~:text=TÜİK%20Kurumsal&text=Toplam%20sağlık%20harcaması%202020%20yılında,milyon%20TL%20olarak%20tahmin%20edildi.>

Erişim Tarihi: 02.08.2022.

TÜİK'in 2021 yılında açıkladığı verilere göre Türkiye'de sağlık harcamalarındaki özel ve kamu harcamaları arasındaki farkın kamu harcamaları yönünde fazlaştığını görmekteyiz. Bunun en önemli nedenleri arasında yapımı devam eden şehir hastaneleri projeleri ve 2020 yılı başlarında tüm dünyayı da etkisi altına alan COVID-19 pandemisi gelmektedir. Tüm bu etkilere rağmen özel sağlık harcamaları da her yıl artış göstermeye devam etmektedir.

Pandemi sürecinde kamu harcamalarındaki artış devletin genel bütçesinden karşılanmaya devam etmiştir. Ayrıca kapasite kullanımındaki artış ve mevcut devlet hastanelerindeki yoğunluk nedeniyle özel hastaneler de devlet desteğinden faydalanarak COVID-19 pandemisinin etkisi azaltılmaya çalışılmıştır. Pandeminin olumsuz etkilerine rağmen bu süreçte kamu ve özel sektör yatırımları artmaya devam etmiştir ve sağlık sektörünün pandemi sürecinde ekonomik anlamda bir dönüşüm yaşadığı görülmektedir.

3.3.4. Pandeminin eğitim sektörüne etkisi

COVID-19 pandemisinin etkileri incelendiğinde eğitim sektörüne olan etkileri de ön plana çıkmaktadır. Eğitim sektörü içinde bulundurduğu öğrenci ve öğretmen gibi insan kaynakları ile beraber toplumun önemli bir bölümü ile etkileşim halindedir. Bu nedenle pandeminin etkisini azaltmak adına eğitim sektöründe de ciddi önlemler alınmıştır. Ayrıca alınan bu önlemlerle beraber eğitimin aksamaması adına ise uzaktan eğitim faaliyetlerine başlanmıştır (Yaman-Sarıdoğan ve ark., 2021).

Tablo 3.2. Yıllara Göre Eğitim Bütçesi 2017 - 2020

Kaynak: TÜİK. (2021).

http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_09/04144812_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2019_2020.pdf

Erişim Tarihi: 30.08.2022

Yıl	2017	2018	2019	2020
MEB Bütçesi (Milyar TL)	85	92,5	113,8	125,4
YÖK + YKK + Üniversite Bütçeleri (Milyar TL)	25,6	27,8	33	36,1
ÖSYM (Milyon TL)	408,5	537,6	549,6	717,8
Toplam Eğitim Bütçesi (Milyar TL)	111,1	120,8	147,4	162,3

Yıllara göre eğitime ayrılan bütçeler incelendiğinde tüm kurumların eğitime yönelik belirledikleri bütçelerin devamlı olarak arttığını görmekteyiz. Bu genel ekonomik büyüme ile doğru orantılı bir şekilde ilerlemeye devam etmektedir.

Eğitim kurumlarının büyük bir oranı devlet tarafından finanse edilmesinden dolayı pandeminin etkilerinin özel okullarda daha olumsuz olduğu görülmektedir. Öyleki pandemi döneminde gerekli finansal şartlarını koruyamayan işletmeler bu süreçte kapanma veya küçülmeye gitmek zorunda kalmışlardır. Ayrıca eğitim sektörünün devamlılığını sağlayan diğer alt sektör işleri de bu süreçten olumsuz etkilenmişlerdir. Kantin işletmeciliği, öğrenci servis hizmetleri, öğrenci yurt hizmetleri, çocuk bakım hizmetleri gibi diğer faaliyetler eğitim sektörünün pandemiden olumsuz etkilenen tarafı olarak görebiliriz (Yaman-Sarıdoğan ve ark., 2021).

3.3.5. Pandeminin ulaşım sektörüne etkisi

Ulaştırma, ülkelerin kalkınmasını sağlayan temel altyapı hizmetlerinden biridir. Bu nedenle ulaşım altyapısına yapılacak yatırımlar mal ve hizmet üretimini artırarak Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın artmasına dolayısıyla genel refah düzeyi ve istihdamın artmasına da katkı sağlayacaktır. Yapılacak ulaşım yatırımları beraberinde mal ve hizmet tedarik süreçlerini kısaltacak, turizm faaliyetlerini arttıracak, ülke içi seyahat kalitesi ile beraber ülke dışından yapılacak ulaşım faaliyetlerini de zenginleştirecektir. Ulaştırma hizmetlerinin kalitesinin artırılması aynı zamanda emek faktörünün de hareketlenmesine sebep olacaktır. Bu sayede ülke içinde emeğin hızlı yer değiştirmesi sağlanarak üretim ve hizmetin kalitesi artırılmış olacaktır (Yurdakul, 2022).

Tablo 3.3. Yıllara Göre Yolcu Taşıma İstatistikleri 2018 - 2021

Kaynak: TÜİK. (2021).

<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ulasirma-ve-haberlesme-112>

Erişim Tarihi: 30.08.2022

Yıl	2018	2019	2020	2021
Karayolu Yolcusu	329.363.000	339.601.000	288.992.000	336.188.000
Havayolu Yolcusu	210.498.164	208.373.696	81.616.140	128.155.762
Denizyolu Yolcusu	139.556.332	150.312.216	85.866.238	123.975.950
Demiryolu Yolcusu	185.010	246.013	148.314	191.600

Yolcu taşıma sayılarını incelediğimizde 2018 ve 2019 yıllarında artış rakamları gözlemlenirken, COVID-19 pandemisinin etkilerinin ve seyahat kısıtlamalarının

başladığı 2020 yılından itibaren bu sayıların düştüğü görülmektedir. 2021 yılından itibaren seyahat kısıtlamalarının kalkması ile birlikte yolcu taşıma rakamlarında tekrar artış olduğu gözlemlenmiştir.

Seyahat kısıtlamalarının geçerli olduğu dönemlerde birçok yolcu taşıma firması bu süreçlerde zorluklar çekmiştir. Devlet destekleri ile bu zorlu süreç hafifletilmeye çalışılmış olsa da yolcu sayısının düşmesi bu firmalarda ciddi mali yükler oluşturmuştur.

3.3.6. Pandeminin turizm sektörüne etkisi

Turizm sektörü dünya ekonomisi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Öyleki dünya ekonomik büyüklüğünün yaklaşık %10'u turizm sektörü tarafından oluşmaktadır. Turizm faaliyetleri hem ülke içi hem de ülke dışı insan hareketliliği sağlayarak ekonomik katma değer oluşturmaktadır. Konaklama, üretim, ulaşım tüketim gibi etkileri nedeniyle ciddi bir enerji harcaması bulunan turizm sektörü ülke ekonomileri açısından önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle turizm sektörü ile alakalı yapılacak planlamaların dikkatli yapılması gerekir. Çünkü doğru planlamaların yapılmaması sonucunda ekonomik açıdan olumsuz etkileri de ciddi sorunlar oluşturabilmektedir (Duran, 2022).

Tablo 3.4. Yıllara Göre Konaklama Tesislerine Gelen Turist İstatistikleri 2017 - 2021

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2022).

<https://yigm.ktb.gov.tr/TR-201126/yillik-bultenler.html>

Erişim Tarihi: 30.08.2022

	YABANCI	YERLİ	TOPLAM
2017	18.868.600	24.178.981	43.047.581
2018	25.042.076	25.302.742	50.344.818
2019	30.934.386	25.179.991	56.114.377
2020	10.345.703	16.820.727	27.166.430
2021	22.530.341	24.750.798	47.281.139

Konaklama işletmelerinde konaklayan yerli ve yabancı turist verilerini incelediğimizde 2017 ile 2019 yılları arasında düzenli bir artış olduğu görülmektedir. Ancak 2020 yılında COVID-19 pandemisinin etkisi ile birlikte getirilen kısıtlamalar

sonucunda bu rakamlarda ciddi bir düşüş olduğu, 2021 yılında ise getirilen kısıtlamaların azalması ile birlikte tekrar turist sayısının arttığı gözlemlenmiştir.

Tablo 3.5. Yıllara Göre Turizm Geliri İstatistikleri 2017 - 2021

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2022).

<https://yigm.ktb.gov.tr/TR-201116/turizm-gelirleri-ve-giderleri.html>

Erişim Tarihi: 30.08.2022

	GELEN ZİYARETÇİ SAYISI	ÇIKAN ZİYARETÇİ SAYISI	TURİZM GELİRİ (Bin \$)
2017	18.868.600	24.178.981	43.047.581
2018	46.112.592	45.628.673	29.512.926
2019	51.747.198	51.860.042	34.520.332
2020	15.971.201	15.826.266	12.059.320
2021	30.038.961	29.357.463	24.482.332

Yıllara göre turizm gelirleri 2017 ile 2019 yılları arasında artış gösterirken, 2020 yılında COVID-19 pandemisinin etkisiyle alınan önlemler nedeniyle ciddi bir düşüş göstermiştir. 2021 yılından itibaren pandeminin etkisinin azalması ve kısıtlamaların kalkması ile beraber tekrar yükseliş eğilimine girmiştir.

4. COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNİN YALOVA'DAKİ KOBİ'LERE ETKİLERİNİN SEKTÖR YÖNETİCİLERİ GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, COVID-19 Pandemisi sürecinde ülkemizde meydana gelen ekonomik anlamdaki olumlu veya olumsuz etkilerin KOBİ'ler açısından ve sektörel olarak meydana getirdiği sonuçları araştırmaktır. Bu araştırma ile belirli sektörlerdeki KOBİ'lerin pandemi sürecinde ve sonrasında yaşadıkları sorunlar ve işletmelerin bu süreçte aldıkları önlemlere değinilecektir. Ayrıca pandemi ile alakalı devletin aldığı önlem ve desteklerden KOBİ'lerin ne oranda faydalandığı, alınan desteklerin gerçekte ihtiyaçları karşılama durumu değerlendirilecektir.

4.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada nitel veri toplama yöntemlerinden biri olan mülakat kullanılacaktır. Buradaki amaç sektörde bulunan KOBİ'lerle alakalı pandeminin etkisini hiçbir kısıtlama ve yönlendirme olmadan tespit edebilmektir. Bu nedenle verilerin geçerliliği açısından daha iyi sonuçlar alınacağı düşünüldükçe mülakat yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma formunda ise konunun temel gereklerine ulaşılabilir şekilde sorular hazırlanmıştır ve katılımcılara yöneltilmiştir.

4.3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırma, Yalova İlinde faaliyette bulunan ve pandeminin etkilerinin önemli ölçüde hissedildiği sektörlerde belirlenen toplam 9 KOBİ üzerinde yapılmıştır. Bu KOBİ'lerin belirlenmesinde firmaların bulundukları sektördeki etkinliği, pandemi öncesi ve sonrası faaliyetlerinin halen devam etmesi, çalışan sayısı, yıllık iş hacimleri gibi kriterler baz alınarak belirlenmiştir.

Çalışma kapsamında görüşme yapılan işletmelerin bilgileri paylaşılmayacaktır. Ancak mülakat sırasında yapılan görüşmenin ses kaydının alınması ve bu ses kaydının yazıya dökülmesi hakkında görüşme yapılan işletme yetkililerinden izin alınmıştır. Araştırma yapılan işletmelere ait sektör, görüşme yapılan yetkilinin unvanı, görüşme süresi ve araştırma kapsamında bu işletmelere verilen geçici işletme isimleri TABLO 4.1.'de yer almaktadır:

Tablo 4.1. Görüşme Yapılan İşletmeler

İşletme	/	Sektör	Görüşme Yapılan Şirket Yetkilisi	Görüşme süresi
A İşletmesi	/	Sağlık	İşletme Müdürü	20 Dakika
B İşletmesi	/	Eğitim	Kurucu Üye	18 Dakika
C İşletmesi	/	İmalat	Kurucu Üye	20 Dakika
D İşletmesi	/	Gıda	Muhasebe Müdürü	15 Dakika
E İşletmesi	/	Ulaşım-Turizm	İşletme Müdürü	20 Dakika
F İşletmesi	/	Turizm-Otel	İşletme Müdürü	25 Dakika
G İşletmesi	/	E-ticaret-Aktar	İşletme Sahibi	22 Dakika
H İşletmesi	/	Ulaşım	Şube Müdürü	17 Dakika
I İşletmesi	/	Gıda-Perakende	İşletme Sahibi	20 Dakika

4.4. Araştırmanın Önergeleri

- **Önerme 1:** COVID-19 Pandemisinin tüm sektörler üzerinde olumsuz etkileri olmuştur.
- **Önerme 2:** COVID-19 Pandemisinin çalışanlar üzerinde olumsuz etkileri olmuştur.
- **Önerme 3:** COVID-19 Pandemisi yeni çalışma yöntemlerinin oluşmasına neden olmuştur.
- **Önerme 4:** COVID-19 Pandemisi işletmelerin farklı sektörlerde de faaliyete başlamasına neden olmuştur.

4.5. Araştırmanın Bulguları ve Analizi

Araştırma kapsamında Yalova İlinde belirlenen 9 adet KOBİ ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme öncesi işletme yetkilileri ile randevu oluşturulmuş ve bu kapsamda mülakatlar yapılmıştır. İşletme yetkililerine 11 adet soru sorulmuş ve konunun anlaşılabilir olması adına başka sorularda yöneltilmiştir. Bu sayede pandeminin işletmelere olan etkisi derinlemesine incelenmeye çalışılmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular şu şekildedir:

Soru 1: Firmanızın ana faaliyet alanı nedir? COVID-19 pandemisinin etkisi ile başka sektörlerde faaliyette bulunmaya başladınız mı?

A işletmesi: Sağlık sektöründe faaliyet göstermekteyiz. Mevcutta birkaç şehirde olmak kaydıyla hastanelerimiz bulunmakta. Sektörde yaklaşık 25 yıldır faaliyet gösteriyoruz. Pandemi sürecinde ve sonrasında mevcut bulunduğumuz sağlık sektöründe kalarak buradaki yatırımlarımızı hızlandırdık ve başka sektörlerde faaliyetimiz bulunmamaktadır.

B işletmesi: Ana faaliyete konumuz eğitim sektörü. Anaokulu seviyesinden liseye kadar lise de dahil bir kolej işletmesiyiz. Pandemi sürecinde başka sektörlerle ilgi göstermekten ziyade eğitim sektöründeki yatırımlarımıza devam ettik.

C işletmesi: 2001 yılında faaliyete başlayan işletmemizin ana üretim konusu mermer ocaklarına yüksek kalitede elmas kesicilerin üretilmesidir. Ancak bunların dışında bir takım farklı malzeme üretimleri de gerçekleştiriyoruz. Pandemi ve sonrasında başka herhangi bir sektörde faaliyete başlamadık.

D işletmesi: İşletmemiz faaliyete 2002 yılında başladı. İşletme sahibimizin gıda mühendisi olmasına istinaden ailesinin de yıllarca bu sektörde faaliyette bulunmasından dolayı sektörde tecrübeli bir işletmeyiz. Ana hizmet anlayışımız müşterilerimize sıcak, ucuz ve hızlı bir şekilde ürünlerimizi sunmaktır. Pandemi döneminde mevcut sektörde faaliyetlerimize devam ettik ancak başka sektörlerde faaliyet yapmadık.

E işletmesi: Ana faaliyet konumuz turizm ve personel servis hizmetleridir. Ancak pandeminin etkisini azaltmak amacıyla kurumsal şirketlere filo şeklinde araç kiralama hizmetleri de vermeye başladık.

F işletmesi: Yaklaşık 30 yıldır bu sektörde faaliyet göstermekteyiz. Mevcutta bir otel işletmemiz vardı ancak 2021 yılında bir otel daha bünyemize katarak iş hacmimizi büyüttük. Pandemi etkisiyle başka sektörlerde faaliyet yürütmedik. Zor olsa dahi pandemi döneminde turizm ve otelcilik faaliyetlerimize daha da yoğunlaştık.

G işletmesi: 1998 yılında baba mesleği olarak aktar sektörüne giriş yaptım. 2008 yılında ise kendi işletmemi kurarak aktar faaliyetini E-ticaret ile birleştirdim. Türkiye’de aktar faaliyetini E-ticaret ile birleştiren ilk işletmeyiz. Türkiye ile beraber tüm dünyaya ürün satmaktayız. Pandeminin etkisiyle sektörel değişim göstermedik ve başka sektörlerde faaliyet yürütmedik aksine E-ticaret yatırımlarımızı arttırdık. Pandemi özellikle insanların aktarlara yönelmesine neden oldu. E-ticaret faaliyetimiz sayesinde müşteri taleplerine hemen ulaştık.

H işletmesi: Şehirlerarası ulaşım alanında faaliyet göstermekteyiz. 1979 yılında kurulan kooperatifimiz kuruluşundan bu yana oluşturduğu çalışma disiplini ile faaliyetlerine devam etmektedir. 60 otobüs ve şubelerimizde çalışan 30 personel ile

ulaşım sektöründe hizmet vermeye devam ediyoruz. Pandemi sürecinde başka herhangi bir sektörde faaliyet göstermedik.

I işletmesi: 2016 yılında kurulan işletmemiz perakende gıda sektöründe faaliyet göstermektedir. Pandemi etkisiyle yeni sektörlerden ziyade mevcut işletmemize yatırımlarımızı arttırdık. E-ticaret ve eve sipariş faaliyetlerine başladık.

Tablo 4.2. İşletmelerin Pandemi Etkisiyle Başka Sektörlerde Faaliyette Bulunma Durumu

İşletme	/	Sektör	Araştırma Sorusu Sonucu
A İşletmesi	/	Sağlık	Mevcut sektöre devam edildi
B İşletmesi	/	Eğitim	Mevcut sektöre devam edildi
C İşletmesi	/	İmalat	Mevcut sektöre devam edildi
D İşletmesi	/	Gıda	Mevcut sektöre devam edildi
E İşletmesi	/	Ulaşım-Turizm	Mevcut sektöre ek olarak başka sektörde de faaliyete başlandı
F İşletmesi	/	Turizm-Otel	Mevcut sektöre devam edildi
G İşletmesi	/	E-ticaret-Aktar	Mevcut sektöre devam edildi
H İşletmesi	/	Ulaşım	Mevcut sektöre devam edildi
I İşletmesi	/	Gıda-Perakende	Mevcut sektöre devam edildi

Yapılan görüşmeler sonucunda araştırmanın ilk sorusu ile alakalı “Pandemi Etkisiyle Başka Sektörlerde Faaliyette Bulunma Durumu hakkında” sadece E işletmesinin başka bir sektörde de faaliyete başladığını görmekteyiz. E işletmesi pandemi sürecinde yaşadığı mali zorluklar ve alacaklarını tahsil edememe sorunu nedeniyle filo araç kiralama işi üzerine yoğunlaşmaya başlamıştır ve bu sayede gelirlerinin arttırmıştır. Diğer işletmeler ise pandemi sürecinde mevcut bulundukları sektördeki faaliyetlerini arttırmış veya mevcut durumunu korumayı hedeflemişlerdir.

Soru 2: COVID-19 pandemisi döneminde firmanızdaki personel sayısı ve mevcut iş hacminde azalma oldu mu?

A işletmesi: Pandemi öncesi dönemde sadece Yalova ilindeki hastanemizde çalışan sayımız 380’di. Ancak pandemi süreci ve sonrasında bu 450 kişiye çıktı. Yıllık hasılatımızda da büyüme kaydettik bunun en önemli nedeni ise hastane hizmet kalitemizi arttırmak oldu. Kalifiye doktor ve personeller ile her yıl kendimizi geliştirdik. Pandeminin ilk yılı devlet ödeneklerinin fazla olmaması bizi etkilese de daha sonraki yıllarda destek sisteminin daha iyi çalışması nedeniyle yıllık gelirlerimizde %25’e kadar artışlar sağladık.

B işletmesi: Pandemi öncesi ile mevcut durumumuz arasında çalışan sayısı bakımında sayımızı neredeyse 2 katına çıkardık. 580 olan çalışan sayımızı 1100 gibi bir rakama çıkardık. Yıllık net ciromuzda ise her yıl ortalama %100'e varan bir büyüme yakaladık ve buna istinaden yatırımlarımızı da arttırdık.

C işletmesi: Pandemi öncesi 2019 yılında çalışan sayımız 95 kişiydi. Ancak pandeminin etkisiyle birlikte bu rakam 70'e kadar düştü. Şu an mevcut çalışan sayımız ise 82 kişidir. Yıllık üretim kapasitemizde pandemi öncesi ve sonrası arasında yaklaşık %50'ye varan oranda bir düşüş meydana geldi ve bu düşüş halen devam etmekte.

D işletmesi: Pandemi öncesi çalışan sayımız 29 kişiydi. Ancak pandeminin etkili olduğu dönemde çalışan sayımız 3'te 2 oranında azaldı. Bunun en önemli nedeni pandemi nedeniyle gıda işletmelerine getirilen yasaklardı. İzin kapsamında sadece paket servis hizmeti yapabildiğimiz için özellikle mağaza içinde oturan müşterilerimize hizmet veren çalışanlarımız boşta kaldılar ve çalışamadılar. Pandemi öncesi dönemde her yıl belli bir oranda artış gösteren yıllık ciromuz pandemi etkisiyle yaklaşık 4'te 3 oranında azaldı. Her ne kadar paket servis ve gel-al hizmeti vermiş olsak da iş kaybımız oldukça fazla oldu. Ancak pandeminin etkisinin azalması ile beraber müşterilerimiz yeniden mağazamıza ilgi göstermeye başladılar ve şu an pandemi öncesi dönemdeki iş hacmimizi yeniden yakaladık.

E işletmesi: 2019 yılında işletmemizde 20 personel çalışmaktaydı. Bu rakam 2020'de 30, 2021 yılında ise 32'ye yükseldi. 2022 yılının ilk 6 aylık döneminde ise personel sayımız 36'dır. İş hacmimiz 2019 yılında yıllık olarak 15 milyon TL, 2020 yılında 22 milyon TL, 2021 yılında 35 milyon TL, 2022 yılı ilk altı ay itibariyle 34 milyon TL olmuştur. Yıl sonu hedefimiz ise yaklaşık 80 milyon TL'dir. Bu söylediğim rakamlar haricinde özellikle araç stoğumuzu önemli ölçüde arttırarak kurumsal kiralama işlerini büyüttük.

F işletmesi: Çalışan sayımız pandemi öncesi ve sonrası dönemlerde değişim göstermedi. Hiçbir çalışanımızı işten çıkartmadık ancak devletin verdiği destekler kapsamında çalışanlarımızın çalışma sürelerini azalttık. Pandemi sonrası dönemde ise personel sayımızı arttırdık. İş hacmimiz pandeminin ilk dönemlerinde neredeyse %90 oranında azaldı. Ancak daha sonra hafta sonunu kapsayan blok sokağa çıkma yasaklarının olduğu dönemde konaklama hizmeti veren işletmelerde önemli yoğunluklar yaşandı. Müşterilerimizin cuma günü otele girmesi ve pazartesi gününe

kadar otelde kalması bize önemli mali katkılar sağladı. Bu durum ise pandeminin ilk dönemlerindeki mali zorluklarımızı azaltmamıza yardımcı oldu. Pandemi sonrası dönemde ise özellikle yaz aylarında yabancı müşteri sayımız pandemi öncesi dönemlerimizi yakaladı ve mevcutta da oda sayılarımızı neredeyse tamamen doldurabiliyoruz. Ancak yine de müşterilerimizin bir kısmının halen pandemi endişesi taşıdığını gözlemliyoruz.

G işletmesi: Pandemide e-ticaret faaliyetlerinin artması nedeniyle 4 yeni personel alımı yaptık. Talebin çok fazla olması nedeniyle özellikle kargolama faaliyetlerini yetiştirmekte zorlandık. Mağazadaki işlerimiz azalmasına rağmen özellikle E-ticaret sayesinde işlerimizi arttırdık. Sektörde eski bir işletme olmamız ve gerekli yatırımları zamanında yapmış olmamızdan dolayı müşterilerimizin taleplerini daha çabuk karşıladık ve ilk sıralarda tercih edilen bir E-ticaret işletmesi olduk.

H işletmesi: Pandemi öncesi çalışan sayımız ile şu an mevcut personel sayımız aynı 30 kişidir. Pandemi sürecinde kendi isteği ile işten ayrılan çalışanlarımız olmasına rağmen mevcut çalışan sayımızı koruduk. İş hacmi olarak ise pandemi sürecinde mevcut müşteri sayımız getirilen kısıtlamalar sonucunda %60 oranında düştü. Ancak pandeminin etkisinin azalması ve otobüslerdeki tam doluluk kısıtlamasının kalkması ile beraber pandemi öncesi müşteri sayımızı yakaladık ve hatta üzerine çıktık.

I işletmesi: Pandemi öncesi ve sonrasında çalışan sayımızda değişim olmadı. İş hacmi bakımından pandemi süresince çalışma saatlerimiz biraz kısıtlandı. Bu durum işlerimizde %20 kadar bir düşüşe neden olsa da bizi çok fazla etkilemedi. İlerleyen süreçlerde yasakların azalması ile birlikte tekrar eski iş hacmimizi yakaladık ve şu anda yaklaşık %30 oranında büyüme kaydettik.

Tablo 4.3. İşletmelerin Pandemi Öncesi ve Sonrası Döneme Ait Çalışan Sayısı ve İş Hacmi Değişimi

İşletme	/	Sektör	Araştırma Sorusu Sonucu
A İşletmesi	/	Sağlık	Arttı
B İşletmesi	/	Eğitim	Arttı
C İşletmesi	/	İmalat	Azaldı
D İşletmesi	/	Gıda	Azaldı
E İşletmesi	/	Ulaşım-Turizm	Arttı
F İşletmesi	/	Turizm-Otel	Azaldı
G İşletmesi	/	E-ticaret-Aktar	Arttı
H İşletmesi	/	Ulaşım	Azaldı
I İşletmesi	/	Gıda-Perakende	Azaldı

Yapılan görüşmeler sonucunda araştırmanın ikinci sorusu ile alakalı “COVID-19 pandemisi döneminde firmanızdaki personel sayısı ve mevcut iş hacmi değişimi hakkında” işletmelerin farklı cevaplar verdiği görülmektedir. A, B, E ve G işletmeleri bu soruya olumlu yanıt verirken diğer işletmeler olumsuz cevaplar vermişlerdir. Bu dört işletmenin verdiği cevaplar incelendiğinde hem personel sayılarının arttığı hem de iş hacimlerinin arttığı görülmektedir. F, H ve I işletmeleri bu süreçte personel sayısını azaltmasa da iş hacmi bakımından düşüş yaşamışlardır. C ve D işletmeleri ise hem personel sayılarını azaltmış hem de iş hacmi bakımından düşüş yaşamışlardır.

Soru 3: COVID-19 pandemisi döneminde işten ayrılan personel oldu mu? İşten ayrılan personel olduysa nedenleri nelerdir?

A işletmesi: Evet işten ayrılan personellerimiz oldu. Pandeminin etkisinden ziyade şahsi nedenlerden dolayı işten ayrılmalar meydana geldi. En önemli nedenlerden biri başka bir şehirde yaşamaya başlanılacak olması. Bir diğer neden ise sağlık personelinin ziyade diğer hizmetlerde görev alan personellerden birkaç kişi sektör değişimi nedeniyle işten ayrıldılar.

B işletmesi: Bu dönemde daha çok personel alımı yapmış olmamıza rağmen birkaç personelimiz işten ayrılmak istediler. Bir personel yaşadığı sağlık sorunu nedeniyle işten ayrıldı. Diğer personeller ise sektör değiştirmek istemeleri nedeniyle işten ayrılmak istediler.

C işletmesi: Pandeminin bulunduğumuz sektörü çok fazla etkilemesi, maalesef bazı iş bölümlerinde personel çıkarma ihtiyacına neden oldu. Ancak işten çıkartılan tüm personellerin tüm özlük hakları tam bir şekilde verildi.

D işletmesi: Pandeminin etkili olduğu dönemlerde maalesef ciddi işten çıkarmalar yapmak zorunda kaldık. Özellikle servis kısmında çalışan personellerimizin bir kısmı ile yollarımızı ayırdık. Diğer personellerimizde ise ücretsiz izin kullanımına gittik bu sayede pandeminin olumsuz etkilerinin işletmemize olan etkilerini azaltmaya çalıştık.

E işletmesi: Personel çıkarma yapmadık. Ancak personelin birkaçında işten çıkarmanın yasak olduğu dönemlerde bu durumu suistimal etmesiyle karşılaştık ve bu durum işletmemizi olumsuz etkiledi. İşten çıkarmanın yasak olduğunu bilen bazı personeller sorumlu oldukları işleri maalesef yerine getirmeyerek işletmemizi zarara uğrattılar. Ancak yasağın kalkmasıyla birlikte sorun çıkartan personellerden 2 tanesi ile yollarımızı ayırdık. İşten çıkarmadaki en önemli neden bu personellerin iş ahlakına uygun davranmamaları ve sorumluluklarını yerine getirmemeleridir.

F işletmesi: Bu dönemde özellikle çalışanlarımızdan memnun olmamız nedeniyle işten çıkarma yapmadık. Zor bir dönem olmasına rağmen devletin verdiği desteklerden de yararlanarak çalışanlarımızın mağdur olmasını engellemeye çalıştık.

G işletmesi: Pandemi döneminde işten çıkarma yapmadık ancak pandeminin etkisinin azalması ile beraber özellikle e ticaret faaliyetlerimizin biraz düşmesi ile birlikte 2 çalışanımız ile yollarımızı ayırdık. Burada en önemli neden e-ticaret faaliyetimizin biraz düşmesi ve mağazacılık faaliyetlerimizin yükselmesidir. E-ticaret bölümünde çalışan çalışanımızın yerine mağaza konusunda tecrübeli olan kişiler tercih edilmiştir.

H işletmesi: Ulaşım sektörünün bu dönemde yaşadığı zorluklardan bizde etkilendik. İşletme prensibi olarak işten çıkarma yapmak niyetinde olmasak da birkaç çalışanımız kendi özel nedenleri dolayısıyla işten ayrıldılar. İşten ayrılma nedenleri ise başka sektörlerde çalışmak istemeleri olmuştur.

I işletmesi: İşten çıkan kişi oldu ancak onlarda kendi istekleriyle farklı sektörlerde çalışmak istemeleri nedeniyle gerçekleşti. Vakit kaybetmeden işten çıkan personel yerine başka çalışanlar işe aldık.

Tablo 4.4. COVID-19 Pandemisi Döneminde İşten Ayrılan Personel Durumu

İşletme	/	Sektör	Araştırma Sorusu Sonucu
A İşletmesi	/	Sağlık	Evet
B İşletmesi	/	Eğitim	Evet
C İşletmesi	/	İmalat	Evet
D İşletmesi	/	Gıda	Evet
E İşletmesi	/	Ulaşım-Turizm	Evet
F İşletmesi	/	Turizm-Otel	Hayır
G İşletmesi	/	E-ticaret-Aktar	Hayır
H İşletmesi	/	Ulaşım	Evet
I İşletmesi	/	Gıda-Perakende	Evet

Yapılan görüşmeler sonucunda araştırmanın üçüncü sorusu ile alakalı “COVID-19 pandemisi döneminde işten ayrılan personel oldu mu? İşten ayrılan personel olduysa nedenleri nelerdir hakkında” işletmelerin farklı cevaplar verdiği görülmektedir. F ve G işletmelerinde işten çıkarma olmamıştır. Bunun dışında kalan A, B, C, D, E, H ve I işletmelerinde ise işten ayrılmaların olduğu görülmektedir. İşten ayrılmaların nedenlerini incelediğimizde;

- Çalışanların başka şehirde yaşamaya başlaması,
- Çalışanların başka sektörlerde çalışmak istemesi,
- İşletmenin yaşadığı iş kaybı,
- Çalışanların pandemi ile beraber iş sorumluluklarını yerine getirmemesi şeklinde sıralayabiliriz.

Soru 4: COVID-19 pandemisi döneminde personel ile sorunlar yaşadınız mı? Eğer yaşadıysanız bu sorunlar nelerdir?

A işletmesi: Pandemi etkisi ile en yoğun çalışma saatlerinin olduğu sektörde faaliyet göstermekteyiz. Bu nedenle çalışanlarımız en çok çalışma saatlerinin uzaması yani mesai yapmaktan şikayetçi oldular. Biz her ne kadar personel sayımızı arttırarak bu durumu azaltmaya çalışsak da bu sorun en önemli personel sorunumuz oldu. Bunun dışında her işletmenin personeli ile yaşayabileceği genel sorunlar ile karşılaştık. Bazı çalışanların gerekli iş sorumluluklarını yerine getirmemeleri gibi bireysel sorunlar pandemi sürecinde ve halen karşılaştığımız sorunlardır.

B işletmesi: İşletme olarak personelimizle direk sorun yaşamasak da pandeminin etkisiyle yürütmekte olduğumuz uzaktan eğitim döneminde özellikle öğretmenlerimiz

bazı sorunlar yaşadılar. Bunlar her ne kadar bizden kaynaklanmasa da bu sorunlara çözüm bulma yükü maalesef işletmemizde oldu ve durum bazen öğretmenlerimizle sorun yaşamamıza neden oldu. Ancak bunlar önemli sorunlar olmamakla birlikte sürekli bir sorun haline gelmedi. Bunun dışında eğitim personelimiz dışında genel hizmet personellerimizde özellikle hijyen denetimlerini sıkılaştırmamız nedeniyle iş yükünün artması ile beraber bazı sorunlar yaşadık. Ancak bu konuda taviz veremediğimiz için bu çalışanlarımız uymak zorunda oldukları iş yükümlülüklerini yerine getirmek zorunda oldular.

C işletmesi: Yaşadığımız en önemli sorun pandemini etkisiyle işlerimizin yavaşlamasıyla beraber çalışanlarımızdaki verimliliğin düşmesi oldu. Bununla beraber iş kaygısı yaşayan bazı çalışanlarımız başka işler arama yoluna gitti ve işten ayrılmak istediklerini dile getirdiler.

D işletmesi: İşlerin yavaşlaması bizi personel çıkarmaya mecbur etti. Bu süreçte bizi en çok yoran konu özellikle üretim bölümünde uzun yıllardır çalışan personelimizin pandemiye bahane göstererek yıllardır birikmiş olan tazminat haklarını alma çabası içinde olmaları oldu. Ancak her ne kadar pandeminin etkisi olsa da özellikle üretim personelimizi işin devamlılığı açısından işten çıkarmayı düşünmedik.

E işletmesi: Bu süreçte yaşadığımız en önemli sorun servis şoförlerimizin işten çıkarmanın yasak olduğu dönemlerde iş yükümlülüklerini yerine getirmemeleri oldu. Bu durum işletmemize mali kayıplara neden oldu.

F işletmesi: Pandemi etkisi ile ortaya çıkan herhangi bir sorun ile karşılaşmadık. Bunun dışında her işletmenin karşılaşabileceği genel çalışan sorunları tabiki de oldu.

G işletmesi: E-ticaret faaliyetlerinin yüksek olduğu dönemlerde mevcut çalışanların iş yükünün artması ile mesai sorunları yaşadık ancak bu süreçte işe aldığımız yeni çalışanlarımız ile sorunu çözdük.

H işletmesi: Pandeminin etkisiyle işlerimizde yaşanan azalma ile kooperatif üyelerimiz iş kaybı yaşadılar. Bu süreçte bazı üyelerimiz otobüs çalışanlarının ücretlerini ödemekte zorluk yaşadılar. Hatta bazı kooperatif üyelerimiz otobüs ve mevcut hattını satmak zorunda kaldılar.

I işletmesi: Yaşadığımız en önemli sorun çalışanlarımızın uymak zorunda oldukları salgın önemlerine bazen uymamaları oldu. Bu durumlarda çalışanlarımızı özellikle uyardık ve gerekli önlemleri almalarını sağladık.

Tablo 4.5. COVID-19 Pandemisi Döneminde Personel İle Sorunlar Yaşama Durumu

İşletme	/	Sektör	Araştırma Sorusu Sonucu
A İşletmesi	/	Sağlık	Evet
B İşletmesi	/	Eğitim	Evet
C İşletmesi	/	İmalat	Evet
D İşletmesi	/	Gıda	Evet
E İşletmesi	/	Ulaşım-Turizm	Evet
F İşletmesi	/	Turizm-Otel	Hayır
G İşletmesi	/	E-ticaret-Aktar	Evet
H İşletmesi	/	Ulaşım	Evet
I İşletmesi	/	Gıda-Perakende	Evet

Yapılan görüşmeler sonucunda araştırmanın dördüncü sorusu ile alakalı “COVID-19 pandemisi döneminde personel ile sorunlar yaşadınız mı? Eğer yaşadıysanız bu sorunlar neler hakkında” F işletmesi pandemi etkisiyle personel ile herhangi bir sorun yaşamadığını belirtirken, bunun dışında kalan tüm işletmeler bazı sorunlar yaşamışlardır. Yaşanılan sorunlara baktığımızda;

- Fazla mesai yapılması,
- Çalışanların hijyen kurallarına uymaması,
- Çalışanların iş yükümlülüklerini yerine getirmemeleri,
- Uzaktan eğitim faaliyetlerinde yaşanan aksamalar olduğu gözükmektedir.

Soru 5: COVID-19 pandemisi döneminde personel alım tercihlerinizde değişim oldu mu? Eğer olduysa ne gibi tercihler belirlediniz?

A işletmesi: Pandemi gibi olağanüstü dönemlerde işletmenin devamlılığını sağlamak amacıyla pandemi süreçlerini kontrol etmek ve gerekli önlemleri almak adına fayda sağlayacağını düşündüğümüz personellerin işe alımı ön plana çıkmaya başlamıştır. Bunun dışında işletmemizin belirlediği personel alım şartlarını halen sürdürmekteyiz.

B işletmesi: Her ne kadar kurumumuzun personel alım tercihleri belli olsa da pandeminin etkisiyle uzaktan çalışma, eğitimde daha verimli olma gibi tercihler ön

plana çıkmaya başladı. Bu konularda yeterli gördüğümüz personellerin işe alımları artık bizim için bir kriter olmaya başladı.

C işletmesi: Herhangi bir değişim olmadı. İşletmemizin ihtiyaç duyduğu personel pozisyonları içim alım şartları bellidir ve işe alımları bu şartlara göre yapmaktayız. Bu nedenle pandemi bu sürecimizi değiştirmede.

D işletmesi: Genel olarak personel tercih kriterlerimiz belli olsa da pandemi bize gösterdi ki çalışanlarımızın kendi menfaatlerini daha çok ön plana çıkardığı, işletmemizi göz ardı ettiği durumlar oluştu. Bu nedenle personel alımlarında özellikle kendi menfaatleri ile beraber işletmemizin devamlılığını da önemseyen kişilerle çalışmayı tercih ediyoruz.

E işletmesi: Maalesef bulunduğumuz sektörde özellikle servis şoförleri konusun da genel anlamda bazı sorunlar yaşamaktayız. Çalışacak personelin zor bulunduğu bir durumda özellikle pandeminin getirdiği bazı olumsuz sonuçlar nedeniyle personel işe alımlarımızda artık daha dikkatliyiz. Olağan üstü durumlarda işletmeye zarar vermeyi düşünen kişilerle çalışmamak adına işe alım tercihlerimizi değiştiriyoruz. Sözleşmelerimizi daha kısa tutarak personel performansına göre uzun süreli sözleşmeler yapmaya özen gösteriyoruz.

F işletmesi: Getirdiğimiz en önemli kriter hijyen koşullarına özellikle daha çok dikkat eden kişilerin tercih edilmesi oldu.

G işletmesi: Herhangi bir değişim olmadı. Mevcut personel alım şartlarımız halen devam etmektedir. Önemli olan işe alınacak kişinin aidiyet duygusu taşıması ve işletmemize faydalı olmasıdır.

H işletmesi: Genel hizmet personel alımlarımızda bir değişim olmamakla beraber özellikle otobüs içerisinde çalışacak personellerde hijyen koşullarına dikkat edenlerin tercih edilmesi gerekmektedir.

I işletmesi: Pandemi öncesinde de önemli bir kriter olan hijyen kurallarına uyulması, pandeminin etkisiyle daha çok dikkat ettiğimiz bir konu oldu ve personel alım tercihlerimizde bu kriteri göz önünde bulundurarak çalışacak kişilerin bu şartların sağlamasını beklemekteyiz.

Tablo 4.6. COVID-19 Pandemisi Döneminde Personel Alım Tercihlerinin Değişmesi Durumu

İşletme	/	Sektör	Araştırma Sorusu Sonucu
A İşletmesi	/	Sağlık	Evet
B İşletmesi	/	Eğitim	Evet
C İşletmesi	/	İmalat	Hayır
D İşletmesi	/	Gıda	Evet
E İşletmesi	/	Ulaşım-Turizm	Evet
F İşletmesi	/	Turizm-Otel	Evet
G İşletmesi	/	E-ticaret-Aktar	Hayır
H İşletmesi	/	Ulaşım	Evet
I İşletmesi	/	Gıda-Perakende	Evet

Yapılan görüşmeler sonucunda araştırmanın dördüncü sorusu ile alakalı “COVID-19 pandemisi döneminde personel alım tercihlerinizde değişim oldu mu? Eğer olduysa ne gibi tercihler belirlediniz hakkında” işletmelerin farklı cevaplar verdiği görülmektedir. C ve G işletmeleri personel alım tercihlerinde herhangi bir değişime gitmese de diğer işletmelerin tamamı bazı kriterler getirmişleridir. Bu kriterleri incelediğimizde;

- Hijyen koşullarına dikkat etmek,
- İşletmeye olan aidiyet duygusu,
- Uzaktan çalışmaya uyum sağlama,
- Pandemi gibi zor süreçlerde işletmeye fayda sağlayabilecek olma gibi şartlar ön plana çıkmıştır.

Soru 6: COVID-19 pandemisi sürecinde firmanızın devamlılığı için önlemler aldınız mı?

A işletmesi: Hastane bünyesinde ekonomik şartlardan ziyade daha çok hastalığın yayılmasını engellemek adına önlemler aldık. Klima sistemi HEPA filtreleme sistemi, ücretsiz maske dağıtımı, yüz siperlikleri, sosyal mesafe, 3D yazılımlarla yaptığımız özel yüz siperlikleri, hastalık bulaşını azaltmak için özel üniformalar yapımı gibi önlemler aldık. Devlet desteklerinde ise kısa çalışma ödeneği ve hastanelere yapılan pandemi ödeneğinden yararlandık. Pandemi ödeneği sayesinde hastanemize başvuran bütün COVID-19 hastaları ücretsiz tedavi edildi bunu devlet karşıladı.

B işletmesi: Devlet desteklerinde özellikle öğrencilerin velileri adına yapılan KDV indirimi faydalı oldu. KDV oranı %8’den %1’e indirildi. Bu velilerin bütçeleri

açısından faydalı oldu. Öğrencilerin okulumuza kayıt oranını arttırdı. Kısa çalışma ödeneği ve nakdi yardım desteklerinden şartların uygun olduğu kadarıyla yararlandık. Yeni yapmış olduğumuz 2400 m2 kapalı alana sahip olan eğitim binasının yapımı ile alakalı devletin sağladığı desteklerden ve kredilerden faydalandık. Çalışanların primleri ile alakalı erteleme desteği vardı ancak işletme olarak buna ihtiyaç duymadık ve SGK ödemelerimizi zamanında yaptık.

C işletmesi: Pandemi sürecinde işletme olarak aldığımız en önemli önlem vadeli satışlarımızdaki vade sürelerini kısaltmak oldu. Örneğin pandemiden önce yaklaşık 120 gün olan vade süremizi 60 güne ve altına çektik. Kısa çalışma ödeneğinden yaklaşık 1 buçuk ay gibi kısa bir süre yararlandık ancak prosedürlerin fazla olması ve takibinin zor olması nedeniyle desteğe devam etmedik. SGK ödemelerinde 3 ay ertelemeyi faydalandık. Devlet bankaları üzerinden verilen kredilerin sektörümüze uygun olmaması nedeniyle yararlanamadık ancak özel bankalardan kredi kullanmaya devam ettik.

D işletmesi: Hastalığın bulaşmasını engellemek amacıyla iş sağlığı ve güvenliği kapsamında çalışan personelimiz her ay düzenli olarak kontrol edildi gerekli muayeneler yapıldı. Ayrıca devletin belirlemiş olduğu yeme-içme mekanlarına ait pandemi düzenlemeleri tamamen uygulandı. Bu sayede personelimizin hastalık riskinin düşürmeye çalıştık. Ekonomik anlamda ise devletin sağlamış olduğu desteklerden yararlandık. Bu süreç boyunca kısa çalışma ödeneği ve ücretsiz izin gibi desteklerle personel maliyetimizi azaltmaya çalıştık. Ayrıca yeme-içme sektörü ile alakalı işletmelere verilen nakdi hibelerden yararlandık. Bu süreçte personel sayımız azalsa dahi hiçbir çalışanımızı resmi olarak işten çıkartmadık. Pandemi sonrası ise tüm personelimiz aktif olarak çalışmaktadır. Halkbank üzerinden verilen KOBİ destek kredisini kullandık.

E işletmesi: Günlük ve firmaya ait zorunlu giderler olan personel maaş ödemeleri, işletmenin devamlılığını sağlayan araçların bakım ve benzeri giderleri için bankaların sağladığı düşük faizli kredi desteklerinden yararlandık. Ayrıca İŞKUR üzerinden nakdi ücret desteği hizmetinden yararlandık. Ancak bu desteği sadece 3 personelde alabildik. Bu nedenle verilen desteğin çokta bir faydasını görmedik. Bu süreçte işten çıkarma yasağı olması nedeniyle iş performansı düşük olan çalışanların işten çıkışını

yapamadığımız için personel verimliliğinde düşüş yaşadık. Bundan dolayı pandeminin oluşturduğu baskıyı işletmemizde hissetmeye başladık.

İşletmemiz turizm ve personel servis işini yürütüyordu. Pandemi sürecinde ulaşım kısıtlama getirilmesi turizm faaliyetlerinin durması ve iş yaptığımız bazı firmaların uzaktan çalışma modeline geçmesiyle zorunlu olarak gelirlerimizde düşüş yaşadık. Bu sebeple pandemi sürecinde bireysel araç kiralama şeklinde değil fakat firmalara uzun süreli araç kiralama işine yöneldik. Bu iş firmamızın büyük ölçekte gelirini arttırdı.

F işletmesi: Hastalığın önlenmesi adına işletmemizde kanunen belirtilen bütün şartlar yerine getirildi. Maske, mesafe, hijyen şartları devamlı olarak denetlendi ve eksiksiz uygulandı. Ekonomik olarak kendi bünyemizde sadece özsermayemizden harcamalar yaptık. Onun dışında herhangi bir önlem almadık. Ancak devletin sağladığı kısa çalışma ödeneği, vergilerin ve ödemelerin ertelenmesi gibi desteklerden faydalandık. Ancak bu dönemde bizi asıl ayakta tutan daha öncede belirttiğim gibi hafta sonları gerçekleştirdiğimiz blok 3 günlük satışlar oldu. Eğer bu satışlar olmasaydı özellikle küçük boyutlu konaklama işletmeleri kapanabilirdi.

G işletmesi: Normal şartlarda tüm ürünlerimizde iade almaktaydık. Ancak pandemi sürecinde hiçbir şekilde ürün iadesi almadık. Bunun en önemli nedeni hijyen ve bulaşıcı hastalık sorunuydu. Müşteriden geri gelen her ürün bizim için risk taşımaktaydı ve bu ürünü başka bir müşteriye göndermemiz mümkün değildi. Ancak bu durumu müşterilerimize gerekli şekilde açıkladık ve pandemide satışlarımız yükselmeye devam etti. Bunların dışında mağaza içerisinde gerekli pandemi şartlarını sağladık ve eczane mantığıyla mağaza içine direk müşteri almadık ve mağaza kapısından hizmet verdik. Ekonomik olarak devletin işletmemize uygun olan bütün desteklerinden faydalandık. Sadece kısa çalışma ödeneğinden faydalanmadık. Bunun nedeni ise iş yükümüzün fazla olması nedeniyle personelimizin tam zamanlı olarak çalışmasıydı.

H işletmesi: Pandemi sürecinde ulaşım sektörü ile alakalı devletin belirlediği tüm koruyucu önlemleri aldık. Otobüslerdeki müşteri sayısını yarıya düşürdük, hijyen kurallarına tam riayet ettik, araçların her seyahat sonrası özenle temizliğini gerçekleştirdik, otobüs personeline gerekli eğitimleri verdik ve bunların düzenli olarak denetlenmesini sağladık. Ekonomik anlamda kısa çalışma ödeneği ve SGK

ödemelerinin ertelenmesi desteklerinden yararlandık. Bu destekler çok yeterli olmasa da özellikle personel konusunda fayda sağladığını söyleyebiliriz.

I işletmesi: Pandemi konusunda yapılan bütün düzenlemelere uyduk. Hijyen koşullarını sağlayarak müşterilerimize hizmet sunduk. Ekonomik olarak işletme bünyemizde maliyetleri düşürmek adına önemli bir girişimimiz olmadı. Piyasanın belirsizliğin dolayı satın almalarda daha dikkatli davranmaya çalıştık ve mamul maliyetlerimizi düşük tutmaya çalıştık. Pandemi sürecinde devletin sağladığı kısa çalışma ödeneği, SGK borçlarının ertelenmesi ve Halkbank üzerinden verilen düşük faizli kredi desteklerinden yararlandık. Zaten bulunduğumuzu sektörde de bu destekler mevcuttu ve hepsini kullandık.

Tablo 4.7. COVID-19 Pandemisi Sürecinde Firmaların Devamlılığı İçin Önlem Alınması Durumu

İşletme	/	Sektör	Araştırma Problem Bulgusu
A İşletmesi	/	Sağlık	Evet
B İşletmesi	/	Eğitim	Evet
C İşletmesi	/	İmalat	Evet
D İşletmesi	/	Gıda	Evet
E İşletmesi	/	Ulaşım-Turizm	Evet
F İşletmesi	/	Turizm-Otel	Evet
G İşletmesi	/	E-ticaret-Aktar	Evet
H İşletmesi	/	Ulaşım	Evet
I İşletmesi	/	Gıda-Perakende	Evet

Yapılan görüşmeler sonucunda araştırmanın altıncı sorusu ile alakalı “Pandemi Sürecinde İşletmelerin Devamlılığı İçin Önlem Alınması hakkında” bütün işletmeler olumlu cevaplar vermişlerdir. Detaylı incelediğimizde D, G ve I işletmeleri hemen hemen bütün destek programlarından faydalanırken diğer işletmeler en az bir destekten faydalandıklarını belirtmişlerdir. Bu kapsamda yapılan desteklemelerin yeterli olmadığı vurgulanmış olsa da hemen hemen her sektörde desteklerden yararlanıldığı görülmektedir.

Alınan önlemler kısaca şu şekildedir:

- Hijyen koşullarına uyulması
- Kısa çalışma ödeneği, kısmi süreli çalışma, uzaktan çalışma

- Düşük faizli kredilerin kullanımı
- Nakdi yardımlardan yararlanma
- Alacak vadelerinin kısaltılması
- Vergi ve SGK ödemelerinin ertelenmesi

Soru 7: COVID-19 pandemisi sürecinde açıklanan devlet desteklerinden yararlandınız mı? Eğer yararlandıysanız bu desteklerin fayda sağladığını düşünüyor musunuz?

A işletmesi: İşletmemiz mali olarak pandemi sürecinde çok fazla zorluk çekmedi ancak verilen destekler sayesinde ise süreci atlattığımızı kolaylaştı diyebiliriz. Bizde kurum olarak bu süreçte yatırımlarımızı ve hizmet kalitemizi arttırmaya odaklandık. Kurum olarak direk bizimle alakalı bir sorundan ziyade sağlık sektörü ile alakalı sorunlar ön plana çıkmakta. Artan maliyetler, enflasyon, döviz kuru gibi sorunlar her sektörde olduğu gibi bizleri de etkilemekte. Ortaya çıkan bu sorunlar mali olarak güçlü olmayan hastanelerde hizmet kalitesinin düşmesine neden olabilir. Bu da beraberinde bir sağlık sistemi sorunu olarak ortaya çıkacaktır.

B işletmesi: Devletten aldığımız destekler özellikle nakit akışının hızlanmasını sağladı. Bu sayede yatırımlarımızı daha rahat hayata geçirebildik. Ülkenin ekonomik şartları doğrultusunda özellikle enflasyonun olumsuz etkisini hissetmekteyiz. Girdi maliyetleri yükselirken biz yıllık öğrenci eğitim fiyatlarımızda devletin izin verdiği oranda yani en fazla %37 oranında zam yapabildik. 2022 yılı itibarıyla devletin sağladığı öğrenci başına destek ödemeleri kaldırıldı. Bunun yerine ise 24 kişi olan sınıf kontenjan sayısı 30'a kadar çıkartılabilme izni verildi. Ancak bu bizim gibi kurumlar için çokta geçerli bir yöntem değil. Çünkü eğitim maliyetlerini düşürmek için alacağımız her fazla öğrenci aynı zamanda eğitim kalitemizin ve öğrenciye olan faydasının düşmesine sebep olacaktır. Bu nedenle biz kurum olarak kontenjan arttırımına gitmedik ve bunu 20 kişide devam ettiriyoruz.

C işletmesi: Mali olarak pek faydası olduğunu söyleyemem. Ancak önümüzdeki dönemlerde en önemli sorun hammaddeye yeterince ve zamanında ulaşamamamın getireceği maliyetler olacaktır. Artan enflasyon ve yüksek döviz kuru bizim gibi dışa bağımlı üretim yapan şirketleri olumsuz etkilemeye devam edecektir.

D işletmesi: Devletin sağladığı ve işletmemize uygun olan her destekleme programından faydalanmaya çalıştık. Tabi ki ekonomik olarak bu desteklerin işletmemize ciddi katkıları oldu. İşletmemizin önümüzdeki dönemlerde en önemli sorunu girdi maliyetlerinin yükselmesi ve ustalık gerektiren üretim bölümü ile alakalı yeterince personel bulamamak. İşletmemizde üretim bölümünde çalışan ustalarımız neredeyse işletme faaliyete başladığından buyana bizimle çalışmaktalar ve yeni usta bulmak istediğimizde özellikle Yalova ilinde zorlanıyoruz.

E işletmesi: Pandemi sürecinde alacaklarımızı bir süre tahsil edememe problemleriyle karşılaştık. Gerek iş hacmimizin iyi durumda olması gerekse de ödemelerimizin düzenli bir şekilde gerçekleştirmemiz sonucunda artan giderlerimizi kredi çekerek sürdürdük. Daha öncede belirttiğim gibi İŞKUR üzerinden aldığımız nakdi ücret desteği bir nebze nefes aldırdı. Fakat firmalara araç kiralama işine yönelmemiz pandeminin oluşturduğu olumsuz etkileri firmamıza çok hissettirmedi. Diğer yandan her ne kadar araç kiralama işine yöneldiysek bile bu işi gerçekleştirdiğimiz firmalar ödemelerini düzenli gerçekleştirememelerinden ötürü halen bunun sıkıntılarını çekiyoruz. Kâğıt üzerinde satışlarımız iyi gözükse de gerçekte kasaya az para girmekte. Diğer yandan firmalara sağladığımız servis hizmetinde servis araçları kiralık olarak sağlanmaktaydı. Pandemi sürecinde bazı servis araçların sahipleri artan durgunluk sürecini ve maliyet artışlarını öne sürerek işten çekilme kararı aldılar. Biz bu durumu telafi edebilmek ve işin sürekliliğini sağlayabilmek için, pandemi dönemi verilen destek kredileri ile servis araçları satın aldık ve şoför istihdam artışı sağladık.

Önümüzdeki dönemde özellikle turizm ve servis hizmetlerinde en önemli sorun araç ve yakıt maliyetlerinin devamlı yükselmesi olacaktır. Bununla birlikte ek olarak bu hizmetleri verdiğimiz firmalardan gerçekleşmesi beklenen ödemelerinde uzun vadelere yayılması işletmemizi bekleyen en önemli sorunların başındadır.

F işletmesi: Faydası oldu ancak yeterli olduğunu söylemek pek mümkün değil. Personelimizin işten çıkartmak zorunda kalmamak bizi mutlu etti. Kısa çalışma ve nakdi ücret yardımları ile çalışanlarımız sektörün bu kadar durgun olduğu dönemlerde en azın maddi olarak desteklenmiş oldu. Firmamızı ve tabi ki sektörü bekleyen sorunlar var ancak bunlar genel olarak ülkemiz ve dünyayı etkileyen genel ekonomik durumlarla alakalı. Birde turizm sektöründe eğitimin daha fazla ön plana çıkması ve desteklenmesi gerekmektedir.

G işletmesi: Özellikle kredi desteğinin faydasını gördüm. Verilen rakam şu an için az gözüксе de pandeminin başlarındaki döviz kuru karşısında bize ciddi faydası olan bir destek oldu. Bizde bu destekleri çoğunlukla e-ticaret yatırımı ve mal stoğumuzu arttırmak için kullandık. Alternatif tıp olarak görülmemiz dolayısıyla özellikle ilaç sektörü tarafından baskı görüyoruz. Sektör olarak bizi zora sokan en önemli durum bu. Bunun dışında e-ticaret sektöründe birçok firma kontrolsüz bir şekilde ürün satmaya çalışıyor özellikle hizmet olarak zayıf kalmaktalar. Bu ise müşterilerde e-ticaret konusunda olumsuz bir algı oluşturmakta. Bu da ister istemez bizleri de etkilemekte. Ayrıca e ticaretteki en önemli sorunlardan biride faturasız ürün satılması. Satıcılar müşterilerine fatura göndermeden kayıt dışı ürün satmaya çalışmaktalar.

H işletmesi: Daha öncede belirttiğim gibi kısa çalışma ödeneği ve SGK ödemelerinin ertelenmesi desteklerinden faydalandık. Ancak ulaşım sektöründe işletmelerin en önemli gider kalemi mazot fiyatlarıdır. Bu konuda destek beklememize rağmen herhangi bir girişim olmadı. Tıpkı deniz ve hava taşımacılığında yapılan indirimli yakıt desteğinden faydalanmayı açıkçası istedik. Araçlardaki yolcu sayısının yarıya düşürmesi ile beraber artan maliyetleri tam olarak bilet fiyatlarına yansıtamadık buda bizi olumsuz etkiledi. Ayrıca kooperatifimizde bulunan otobüs sahipleri araçları ile alakalı ödemek zorunda oldukları kredi ödemeleri nedeniyle ciddi zorluklar çekti. Bu süreçte 5 araç sahibi maddi zorlukları gerekçesiyle ya araçlarını sattı ya da kooperatifte bulunan hisselerinin devretmek zorunda kaldı. Ancak şu an da ulaşım sektöründe ciddi bir hareketlilik bulunmakta bu nedenle pandeminin etkileri neredeyse yok oldu. Önümüzdeki süreçte işletmemizden ziyade ulaşım sektöründeki en önemli sorun mazot fiyatlarının çok yükselmesi olacaktır.

I işletmesi: Bu desteklerin önemli faydaları oldu özellikle personel giderlerimizi karşılamamıza yardımcı oldu. Beraberinde Halkbank kredisi ile de iş yerimize fiziki yatırımlar gerçekleştirdik ve bu sayede hizmet kalitemizi arttırdık. Önümüzdeki dönemlerde işletmemiz ve yerel işletmeler açısından en önemli sorun tekel oluşturan ulusal işletmelerdir. Piyasa fiyatlarını istedikleri yönde manipüle etmeleri nedeniyle mamul maliyetlerinde dengesizliklere sebep olmakta ve buda beraberinde fiyatların her işletmede farklı gözükmeye neden olmaktadır. Bu durumdan en çok müşteriler etkilenmektedir. Öyleki fiyatların devamlı değişmesi tüketicilerin de bütçe

hesaplamalarını bozmaktadır. Sonuçta piyasada meydana gelen tekelleşme önümüzdeki en önemli sorun gibi gözükmektedir.

Tablo 4.8. COVID-19 Pandemisi Sürecinde Açıklanan Devlet Desteklerinden Yararlanma Durumu

İşletme	/	Sektör	Araştırma Problem Bulgusu
A İşletmesi	/	Sağlık	Evet
B İşletmesi	/	Eğitim	Evet
C İşletmesi	/	İmalat	Hayır
D İşletmesi	/	Gıda	Evet
E İşletmesi	/	Ulaşım-Turizm	Evet
F İşletmesi	/	Turizm-Otel	Evet
G İşletmesi	/	E-ticaret-Aktar	Evet
H İşletmesi	/	Ulaşım	Evet
I İşletmesi	/	Gıda-Perakende	Evet

Yapılan görüşmeler sonucunda araştırmanın yedinci sorusu ile alakalı “Pandemi Sürecinde Yapılan Destek Politikalarından İşletmelerin Faydalanma Durumu hakkında” sadece C işletmesi olumsuz cevap vermiştir. İncelediğimizde C işletmesinin faaliyet gösterdiği sektör bakımından verilen desteklerin yetersiz olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca destek programları için belirtilen şartlar ve prosedürlerin fazla olması da ayrıca desteklerden yararlanılma konusunda önemli zorluklardan biri olarak belirtilmiştir. Diğer işletmelerin ise bu süreçte kendi sektörleri bazında verilen desteklerden faydalandığı belirlenmiştir.

Soru 8: Firmanız COVID-19 pandemisi döneminde ve sonrasında ülke ekonomisini doğrudan etkileyen etkenlerden olumsuz etkilendi mi? Önümüzdeki dönemlerde firmanızın hangi sorunlar ile karşılaşabileceğini düşünüyorsunuz?

A işletmesi: En önemli etken enflasyon olmaktadır. Medikal ve ilaç ürünlerine devamlı gelen zamlar sonrası artan maliyetler bizi olumsuz etkilemektedir. Bu zamlara istinaden yaptığımız fiyat artışları ise özellikle muayene ücretleri devletin belirlediği oranda arttırılması nedeniyle maliyetleri karşılamada zorluğa neden olmuştur. Ayrıca enflasyon sonrası mevcut personelimizin maaş şartlarını enflasyon oranının üzerinde iyileştirdik. Bu mali olarak hastanemize yük olsa da personelimizin yaşam şartlarını iyileştirmeye çalıştık.

B işletmesi: Özellikle enflasyon ve hızlı yükselen kurun olumsuz etkisini her işletme gibi bizde hissetmekteyiz. Mali yapımızın kuvvetli olmasından dolayı ise bu

olumsuzluklara dayanabiliyoruz. Ancak özel okullar açısından en önemli sorun devletin yapmış olduğu değişiklik oldu. Açıklamak gerekirse özel kurs ve dershanelerin açılması yasaklanmıştı ancak son düzenlemeyle bu kurumların önü tekrar açıldı. Daha düşük imkân ve bina yapılarıyla hizmet veren bu kurumlar da verilen ders saatlerinin de düşük olması nedeniyle maalesef eğitimin kalitesi de düşmektedir. Yıllık ücretlerinin bizim gibi özel okullara göre düşük olması ise ailelerin buralara yönelmesine neden olmakta. Eğitim sektörü ve özel okullar açısından ileriki dönemlerde önümüze çıkan en önemli sorun bu gibi gözüküyor. Öyleki özellikle doğu illerindeki özel okullar yeterli öğrenci bulamama riskiyle karşı karşıyalar.

C işletmesi: Döviz kuru ve küresel ekonomide ki tedarik zinciri sorunları işletmemizi en çok etkileyen sorunlar oldu. Üretim yaptığımız birçok ürünün hammaddeyi yurtdışından gelmekte. Tedarik sürelerin çok uzaması nedeniyle hammaddeye ulaşmak zorlaştı. Üretimimizin aksamaması için ise stok kapasitemizi artırmaya gittik bu da beraberinde yüksek stok maliyeti oluşturmakta. Öyleki fazla stoktan dolayı vergi ödemelerimiz dahi yükseldi. Bu maliyetleri karşılayabilmek için ise mevcut kredi kullanım oranımızı yaklaşık %10 arttırmak zorunda kaldık.

D işletmesi: Ülkede ki genel ekonomik durum işletmemizi etkiliyor. Enflasyon ve yüksek kur girdi maliyetlerimizi yükseltmeye devam ediyor. İşletmemize gelen müşteri sayısında çok bir sorun görünmese de kar oranlarımızın düşmesi bizi zorlamaya devam ediyor. Ucuz ürün sunma anlayışında olmamız dolayısı ile düşük olan kar oranlarımızı iyice düşmeye başladı ve bunu ürün fiyatlarına hemen yansıtamıyoruz. Ayrıca kurun yüksek olması özellikle çok sık kullandığımız kâğıt ve plastik ambalaj ürün fiyatlarını çok yükseltti. Bu durumda ayrıca önemli bir maliyet bizim için.

E işletmesi: Sektör itibariyle sokağa çıkma kısıtlamalarından muaftık. Ülkede özellikle enflasyon ve halen kendini hissettiren kur dalgalanmaları giderlerimizi büyük ölçüde arttırdı. Araçların bakım maliyetlerinin artması, özellikle yakıt fiyatlarının da artış göstermesi kar oranlarımızı düşürdü. İş yaptığımız firmalar halihazırda mali sıkıntı yaşamaları nedeniyle enflasyon farklarını alacaklarımıza yansıtmadı.

F işletmesi: İşletmemizi ve sektörü en çok etkileyen tabi ki de enflasyon ve beraberinde maliyetlerin yükselmesi oldu. Döviz kurundaki değişim özellikle yabancı turist ağırlayan işletmeler için faydalı oldu ancak girdi maliyetlerini de yükseltti. Yaz

turizminde yabancı turistlerin konaklaması fayda sağlarken kış turizminde yabancı turist maalesef bu yıl çok fazla gerçekleşmedi. Özellikle Rusya ve Ukrayna arasındaki savaş bu bölgelerden gelen müşteri sayısını yaklaşık %20 oranında azalttı. Kış turizminde daha çok kendi ülkemizdeki vatandaşlarımızın işletmemize geldiğini görmekteyiz ancak bunda da yüksek enflasyon nedeniyle fiyatların artması, iç turizm müşterilerimizde önemli azalmaya neden oldu. Müşteri sayımızı korumak adına ise genelde kar oranlarımızı düşürerek fiyatlarımızı düşük tutmayı amaçlıyoruz. Restoran tarafında fiyatlarımızı maliyet fiyatlarına kadar düşürerek en azından müşterilerimize oda satmayı hedefliyoruz. 2021 yılında Arap ülkelerinden mevcut yasaklar ve kısıtlamalar nedeniyle çok fazla turist gelmedi. Ancak o yıl Avrupa’da yaşayan gurbetçi turizmi bizi rahatlatmıştı. Ancak bu yıl tam tersi şekilde Arap turizmi artarken gurbetçi turizmi azaldı.

G işletmesi: Enflasyon ve artan maliyetler bizi en çok etkileyen konular. Genel giderlerimizin yani işyeri faturaları, kira, vergi gibi ödemelerimizin yükselmesi doğal olarak bunu fiyatlara yansıtmamıza sebep olmakta. Ancak bunun için yapabileceğimiz bir çözüm yok çünkü ticari faaliyetimizin devamlılığı için gerekli fiyat artışlarını yapmak zorundayız. Bu ilk zamanlarda müşterilerde tepkiye neden olsa da zamanla insanların bu duruma anlayış gösterdiklerini görmekteyiz.

H işletmesi: Genel ekonomik durum tabi ki bizleri de etkilemekte. Döviz kuru ve enflasyonun yüksek olması bilet fiyatlarının artmasına neden olmakta bu durumda müşterileri mağdur etmekte. Ancak tüm bu olumsuz şartlara rağmen ülke içi seyahatlerde ciddi yoğunluk yaşanmakta ve bu durum bizim işletmemizde de geçerli. Bizde bu durumda mevcut hizmet şartlarımızı daha da iyileştirmeye, daha modern ve konforlu araçlar ile daha iyi hizmet vermeye odaklandık. Bununda etkisi ile birlikte pandemi sonrası dönemde kar oranlarımız düşük kalsa dahi müşteri yoğunluğu bakımından kapasitemizin üzerinde taleple karşı karşıyayız.

I işletmesi: En önemli sorun enflasyondur. Çünkü işletmemizin devamlılığını sağlamak ve mevcut mamul stoklarımızı korumak enflasyon oranlarının yüksek olduğu dönemlerde daha da zorlaşmaktadır. Mevcut stoklarımızı neredeyse %50 oranında fazlaştırmak zorunda kaldık. Buda bize ekstra stok maliyeti ve sermaye sorunu oluşturmakta. Ayrıca gerçekleştirmeyi planladığımız yatırımlar için yapılan hesaplamalar maalesef döviz kuru ve kredi faizlerinin yükselmesi nedeniyle zora girdi.

Öncelikli hedefimiz sermayemizi korumak oldu ve yatırımlarımızı ertelemek zorunda kaldık.

Tablo 4.9. Firmaların COVID-19 Pandemisi Döneminde ve Sonrasında Ülke Ekonomisini Doğrudan Etkileyen Sorunlardan Etkilenme Durumu

İşletme	/	Sektör	Araştırma Problem Bulgusu
A İşletmesi	/	Sağlık	Evet
B İşletmesi	/	Eğitim	Evet
C İşletmesi	/	İmalat	Evet
D İşletmesi	/	Gıda	Evet
E İşletmesi	/	Ulaşım-Turizm	Evet
F İşletmesi	/	Turizm-Otel	Evet
G İşletmesi	/	E-ticaret-Aktar	Evet
H İşletmesi	/	Ulaşım	Evet
I İşletmesi	/	Gıda-Perakende	Evet

Yapılan görüşmeler sonucunda araştırmanın sekizinci sorusu ile alakalı “Firmanız COVID-19 pandemisi döneminde ve sonrasında ülke ekonomisini doğrudan etkileyen etkenlerden olumsuz etkilendi mi?” hakkında verilen cevaplar incelendiğinde tüm işletmelerin olumsuz bakış açısına sahip olduğu görülmektedir. Öyleki yüksek enflasyon, yüksek döviz kuru ve yüksek kredi faizleri nedeniyle işletme yetkililerinin yatırım erteleme, mamul hammadde bulamama, yatırım kredisi bulamama gibi sorunlarla karşılaştıkları görülmüştür. Ayrıca ülke dışında yaşanan genel ekonomik sorunlarında ülkemizde ki ticareti etkilediği ihracat ve ithalatın zorlaştığı belirtilmiştir. Tüm bu sebepler nedeniyle tüm sektör temsilcilerinin genel ekonomik durumdan olumsuz etkilendiği açıkça ortaya konmuştur.

Soru 9: Firmanız COVID-19 pandemisi döneminde uzaktan çalışma faaliyetinde bulundu mu? Eğer bulunduysanız, uzaktan çalışma faaliyetiniz devam ediyor mu?

A işletmesi: Pandemi sürecinde uzaktan çalışma şartlarına uygun olan işlerimizi bu şekilde gerçekleştirdik. Özellikle hastanelerdeki riskli ortamdan personelimizi uzak tutmaya çalıştık. Pandemi sonrasında ise uzaktan çalışma faaliyetinde sadece çağrı merkezi ve kronik rahatsızlığı olan personelimiz bulunmaktadır.

B işletmesi: Evet. İdari personelimiz de dahil olmak üzere öğretmenlerimiz ve öğrencilerimizle bu pandemi sürecinde uzaktan eğitim ve çalışma faaliyetlerini sürdürdük. Her ne kadar süreç zor gibi görünse de hastalık bulaşma riskinin oldukça fazla olduğu okullarda bu sayede hastalığın yayılmasını engelledik. Ayrıca

geliştirdiğimiz aktiviteler ve eğitim yöntemleriyle özellikle kendi öğrencilerimizin uzaktan eğitim kalitesini oldukça yukarda tutmaya çalıştık. Hasta olan veya derse katılamayacak durumda olan öğrenciler ders saatinde canlı olarak uzaktan derse katılabilmektedir. Ayrıca uzaktan iletişim sayesinde yaptığımız veli toplantıları da oldukça faydalı oldu ve fiziki olarak toplantıya gelemeyecek il dışında veya yurt dışında olan velilerinde toplantılara katılımını sağlamış olduk. Bu nedenle uzaktan çalışma ve eğitim faaliyetlerimizi sınırlı olmak kaydıyla halen sürdürmekteyiz.

C işletmesi: Sadece idari personelimizden birkaçı hastalandığı dönemde uzaktan çalıştı. Zaten buna uygun bir çalışma sistemimizde bulunmuyor.

D işletmesi: İşletmemizde mevcut çalışma koşullarına uygun olmadığı için uzaktan çalışma faaliyetinde bulunmadık.

E işletmesi: Firmamız uzaktan çalışmaya uygun değildi. Firmamızın muhasebesi şirket içerisinde yer almaktadır. Evrakların fatura işlemlerinin ve iş yönetimi uzaktan çalışmaya engel teşkil etmekte. Zaten sokağa çıkma kısıtlaması bulunduğumuz sektörden dolayı işletmemiz için bir kısıtlamaya neden olmadığı için özellikle ofis içerisinde çalışan personel pandemi sürecinde devamlı işyerimizde çalışmalarını sürdürmüştür.

F işletmesi: Uzaktan çalışma uygulamadık. Bunun nedeni ise çalışma faaliyetlerimizin buna uygun olmaması. Ancak kısa çalışma sayesinde çalışanlarımızın günlük çalışma saatlerinin önemli ölçüde düşürdük.

G işletmesi: E-ticaret sorumlumuz halen uzaktan çalışmaya devam etmekte. Ancak bu daha verimli olduğu için devam ediyoruz yani pandemi ile alakalı bir durum değil. Bunun dışında uzaktan çalışma faaliyetimiz bulunmuyor. Çalışma düzenimize de uymuyor.

H işletmesi: Pandemi sürecinde uzaktan çalışma faaliyetimiz olmadı. Bu sistem işletmemizin çalışma şartlarına çok fazla uygun değildi. Şubelerimizde yürütülen bilet kesme hizmeti halı hazırda internet üzerinden de yapılmakta olduğu için pandemi öncesinde mevcut çalışma şeklimiz değişmedi.

I işletmesi: uzaktan çalışma faaliyetimiz olmadı. Çalışma koşullarımız dolayısıyla sadece mağaza da çalışma faaliyetimiz bulunmakta. Sadece muhasebe çalışanımız

uzaktan çalışma yaptı diyebiliriz ancak bu durum pandemi nedeniyle değil pandemi öncesinde de kullandığımız bir yöntemdi.

Tablo 4.10. Pandemi Sürecinde İşletmelerin Uzaktan Çalışma Durumu

İşletme	/	Sektör	Araştırma Sorusu Sonucu
A İşletmesi	/	Sağlık	Evet Kullanıldı ve Devam ediyor
B İşletmesi	/	Eğitim	Evet Kullanıldı ve Devam ediyor
C İşletmesi	/	İmalat	Hayır Kullanılmadı
D İşletmesi	/	Gıda	Hayır Kullanılmadı
E İşletmesi	/	Ulaşım-Turizm	Hayır Kullanılmadı
F İşletmesi	/	Turizm-Otel	Hayır Kullanılmadı
G İşletmesi	/	E-ticaret-Aktar	Evet Kullanıldı ve Devam ediyor
H İşletmesi	/	Ulaşım	Hayır Kullanılmadı
I İşletmesi	/	Gıda-Perakende	Hayır Kullanılmadı

Yapılan görüşmeler sonucunda araştırmanın dokuzuncu sorusu ile alakalı “Firmanız COVID-19 pandemisi döneminde uzaktan çalışma faaliyetinde bulundu mu? Eğer bulundaysanız, uzaktan çalışma faaliyetiniz devam ediyor mu?” hakkında A, B ve G işletmeleri olumlu cevap verirken diğer işletmeler olumsuz cevap vermişlerdir. Sağlık, eğitim ve e-ticaret sektörlerinde uzaktan çalışma faaliyetlerinin yoğun bir şekilde kullanıldığı ve hatta özellikle eğitim sektörünün bu çalışma yönteminde önemli gelişmeler kat ettiği görülmektedir. Diğer sektörlerde ise kısmen uzaktan çalışma kullanılmış olsa da genel kanat kullanılmadığı veya işletme çalışma yöntemine uygun olmadığı görüşü ön plana çıkmıştır.

Soru 10: Firmanız COVID-19 pandemisi döneminde kısa çalışma faaliyetinde bulundu mu? Eğer bulundaysanız, bu süreçten sonra kısmi süreli çalışmayı bir çalışma şekli olarak benimsediniz mi?

A işletmesi: Kısa çalışma pandemi sürecinde az olmak kaydıyla kullandığımız bir yöntem olmakla beraber devamlılığı olmadı.

B işletmesi: Genel hizmet personellerimizde kullandık ancak geçici bir süreydi. Şu an devam etmiyoruz.

C işletmesi: Pandeminin etkisiyle işlerin yavaş olduğu dönemlerde kullandık. Ancak şu an tüm personelimiz tam mesai ile çalışmaktalar.

D işletmesi: Hayır kullanılmadı. Bunun nedeni faaliyette bulunduğumuz sektöre çok uygun olmamasıydı. Fazla olduğunu düşündüğümüz personeli ya işten çıkardık ya da ücretsiz izin vermeye çalıştık. Kalan personellerimiz ise tam mesai ile çalıştılar.

E işletmesi: Kısa çalışma tercih ettiğimiz bir yöntem olmadı.

F işletmesi: İşlerimizin yavaş olduğu dönemlerde personel sağlığını da korumak amacıyla kullandığımız bir yöntem oldu. Ancak kullanmaya devam etmiyoruz.

G işletmesi: Pandemi sürecinde işlerimizin yoğun olması nedeniyle kullandığımız bir yöntem değildi.

H işletmesi: Bulunduğumuz sektörde etkisiyle sadece birkaç personelimizde kullandık. Ancak devam etmiyoruz.

I işletmesi: Gıda sektörünün faaliyetlerine devam ettiği bir dönem olması nedeniyle çalışanlarımız tam mesai ile çalıştılar. Şu an da kullanmıyoruz.

Tablo 4.11. Firmaların COVID-19 Pandemisi Döneminde Kısa Çalışma Faaliyetinde ve Kısmi Süreli Çalışmayı Bir Çalışma Şekli Olarak Benimseme Durumu

İşletme	/	Sektör	Araştırma Problem Bulgusu
A İşletmesi	/	Sağlık	Evet – Devam etmiyor
B İşletmesi	/	Eğitim	Evet – Devam etmiyor
C İşletmesi	/	İmalat	Evet – Devam etmiyor
D İşletmesi	/	Gıda	Evet – Devam etmiyor
E İşletmesi	/	Ulaşım-Turizm	Hayır
F İşletmesi	/	Turizm-Otel	Evet – Devam etmiyor
G İşletmesi	/	E-ticaret-Aktar	Hayır
H İşletmesi	/	Ulaşım	Evet – Devam etmiyor
I İşletmesi	/	Gıda-Perakende	Hayır

Yapılan görüşmeler sonucunda araştırmanın onuncu sorusu ile alakalı “Firmanız COVID-19 pandemisi döneminde kısa çalışma faaliyetinde bulundu mu? Eğer bulunduysanız, bu süreçten sonra kısmi süreli çalışmayı bir çalışma şekli olarak benimsediniz mi?” hakkında E, G ve I işletmeleri kısa çalışma faaliyetinde bulunmazken, A, B, C, D, F ve H işletmeleri pandemi sürecinde kısa çalışma faaliyetinde bulunduklarını ancak devam ettirmediklerini belirtmişlerdir.

Soru 11: COVID-19 pandemisinin bulunduğunuz sektöre ve firmanıza olan etkilerinin devam ettiğini düşünüyor musunuz?

A işletmesi: Maalesef devam ediyor. İnsanlarda özellikle 50 yaş ve üzeri hastalarda halen hastalık korkusu var. Bu da ister istemez bir tedirginlik ortamı yaratıyor. İnsanların hastanelerden uzak kalmasına neden olabiliyor. Pandeminin beraberinde ortaya çıkan küresel ekonomik sorunlar ve ülkemizin bundan oldukça fazla etkilenmesi şu an için sağlık sektörünü en çok etkileyen sorun gibi gözükmemekte.

B işletmesi: Çok fazla etkisi olduğunu söyleyemem ancak özellikle veliler tekrar hastalığın artmasından dolayı endişeli olabiliyor. Şöyle ki veli çocuğunun yine saatlerce ekran başında uzaktan derse girmesine sıcak bakmayabiliyor. Tekrar eğitime ara verilirse çocuklara yapılan masrafın fazla olacağını düşünebiliyor. Özellikle anaokulu seviyesinde olan çocukların velileri bu durumdan dolayı endişeli olabilmekteler. Ancak genel olarak baktığımızda kurum olarak pandeminin etkisinin çok fazla etkisinin kalmadığı kanaatindeyiz.

C işletmesi: Kesinlikle devam ediyor. Özellikle içinde bulunduğumuz sektör ithalat ve ihracat hareketinin çok fazla olduğu bir sektör. Uzak doğu da pandemi kısıtlamalarının devam etmesi üretimi ve ticareti aksatmaya devam ediyor. Bizde ister istemez bu durumdan etkileniyoruz ve devamlı bu süreci en az zararla atlamanın yollarını arıyoruz.

D işletmesi: İşletmemizde pandeminin etkisi kalmadı diyebiliriz. Çünkü iş hacmimiz pandemi öncesi dönemi yakaladı ve hatta geçti. Özellikle hijyen şartlarında ise yine pandemi varmışçasına önlemlerimizi sürdürüyoruz. Mağazamıza gelen müşterilerimizde ise pandemi ile alakalı hassasiyet ise nerdeyse tamamen bitti. İnsanların pandemi öncesi dönemde hayatlarına döndüğünü söyleyebiliriz.

E işletmesi: Firma açısından pandemi bize fazla bir olumsuz etkide bulunmadı. Fakat genel açıdan baktığımızda, çalıştığımız firmalar pandeminin oluşturduğu olumsuz etkiden etkilendiği için alacaklarımızı tahsil etmede sıkıntılar yaşadık ve halen bu sıkıntı devam etmektedir. Bu nedenle pandeminin etkileri sokakta çok görünmese işletmeler açısından etkilerinin halen devam ettiğini düşünmekteyim. Bulduğumuz sektörün dinamik ve ülkenin genel ekonomik durumundan hemen etkilenmesi nedeniyle pandeminin getirdiği zorlukları halen hissettiğimizi söyleyebilirim.

F işletmesi: İşletmemiz adına bir etkisi olduğunu söyleyemem. Ancak bölgesel durumlar ve ülkeler arasındaki diyaloglar turizm faaliyetlerini olumlu ve olumsuz etkileyebilmekte. Bu nedenle sektörde tam bir denge kurulamamakta.

G işletmesi: İşletme olarak etkisini hissetmiyoruz sadece insanların çok küçük bir bölümünde korku var buda bizim işlerimizi etkilememekte. Aksine olumlu faydaları işletmemiz adına halen devam etmekte.

H işletmesi: Sektör açısından pandeminin etkisi nerdeyse kalmadı. Ülke içi seyahat rakamları her geçen gün daha da artmakta. Pandemi sürecindeki insanlarda oluşan hastalanma korkusu yok denecek kadar az. Tüm bunlar bize pandeminin etkisinin kaydolduğu göstermekte. Öyleki işletmemizde yaşanmakta olan müşteri yoğunluğu bizim için en büyük kanıt olmaktadır.

I işletmesi: işletmemiz açısından ve sektör açısından çok bir etkisi kalmadı. Çok nadiren bazı müşterilerimizde maske kullanımı gibi önlemler görmekteyiz. Onun dışında sadece insanlarda temizlik konusunda halen bir dikkat olduğu göze çarpıyor. Ekonomik olarak ise pandemiden ziyade ülkemizdeki genel ekonomik durum bizi daha çok zorlamaktadır. Uzun dönemde özellikle yüksek enflasyon alım gücünü düşürmekte ve buda insanların alışveriş ihtiyaçlarını ertelemeye ve hatta yapmamaya doğru götürmekte.

Tablo 4.12. COVID-19 Pandemisinin Bulunulan Sektöre ve Firmaya Olan Etkilerinin Devam Etme Durumu

İşletme	/	Sektör	Araştırma Sorusu Sonucu
A İşletmesi	/	Sağlık	Devam etmekte
B İşletmesi	/	Eğitim	Devam etmemekte
C İşletmesi	/	İmalat	Devam etmekte
D İşletmesi	/	Gıda	Devam etmemekte
E İşletmesi	/	Ulaşım-Turizm	Devam etmekte
F İşletmesi	/	Turizm-Otel	Devam etmekte
G İşletmesi	/	E-ticaret-Aktar	Devam etmemekte
H İşletmesi	/	Ulaşım	Devam etmemekte
I İşletmesi	/	Gıda-Perakende	Devam etmemekte

Yapılan görüşmeler sonucunda araştırmanın on birinci sorusu ile alakalı “COVID-19 pandemisinin bulunduğunuz sektöre ve firmanıza olan etkilerinin devam ettiğini düşünüyor musunuz?” hakkında A, C, E ve F işletmeleri pandeminin etkisinin halen devam ettiğini belirtmişlerdir. Diğer işletmelerden birkaçı kısmen etkisi olduğunu ama genel kanaatlerinin etkisinin kalmadığı yönünde oldukları belirlenmiştir. Sağlık, İmalat ve turizm sektörlerinde pandeminin sektörel etkileri görülmekle beraber özellikle imalat sektöründe yaşanan sorunların uzak doğu ülkelerindeki üretim ve tedarik sorunlarından meydana geldiği ve bunun halen pandeminin etkisi olduğu düşüncesi olduğu öne sürülmüştür.

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de COVID-19 pandemisinin etkileri hissedilmiştir ve etkileri halen devam etmektedir. COVID-19 pandemisi insan sağlığını etkilemesi ile beraber sosyal ve ekonomik hayatta ciddi sorunlara neden olmuştur. İnsanların izolasyonda kalması ile beraber ticari faaliyetlerde daralmalar görülmüş ve beraberinde ekonomik sorunlar ortaya çıkmıştır.

Ülkeler pandeminin etkilerinin azaltmak için ciddi önlemler almış ve ekonomik faaliyetlerin devamlılığını sağlamak adına önemli destekleme programları yapmışlardır. Türkiye’de kendi ekonomik yapısına uygun olacak şekilde, ticari faaliyetlerin devamlılığını sağlamak ve istihdam kayıplarını en aza indirmek amacıyla birçok destek programı açıklamış ve bunları sürdürmeye devam etmektedir.

Bu çalışma ile beraber ülke ekonomisinde önemli bir yere sahip olan KOBİ’lerin COVID-19 pandemisinden ne derecede etkilendiği ve sektörel olarak yapılan destekleme faaliyetleri ile beraber sonuçları incelenmiştir.

Özellikle İmalat, Ulaşım, Turizm, Perakende, Sağlık ve E -ticaret sektörlerinde önemli gelişmeler olduğunu görmekteyiz. Sektör raporlarına baktığımızda, pandeminin ilk yılında işletmelerde önemli oranda iş kaybı yaşandığı görülmektedir. Ulaşım faaliyetlerinin yavaşlaması, uluslararası ticaretin durma noktasına gelmesi, salgın nedeni ile işçilerin işletmelerden uzak kalması gibi nedenlerden dolayı işletmelerin üretim ve hizmet faaliyetlerinin yavaşladığını görmekteyiz.

İstihdam ve kredi destek programları ile sektörlerin desteklenmesi sonucu 2021 yılı yaz aylarından itibaren ise ticari faaliyetlerde toparlanma eğilimi başlamıştır. Ancak işletmelerin sürdürülebilir olması, mali yapılarını koruması ve pazardaki yerini kaybetmemeleri için yürütülen destekleme faaliyetlerinin devamlılığı oldukça önemlidir.

Sektörler hakkında verilen istatistiklere baktığımızda özellikle pandeminin başladığı ilk yıl olan 2020 yılı ve devamında 2021 yılının 3. çeyreğine kadar olan sürede olumsuz verilerin olduğunu görmekteyiz. Ancak yapılan mülakatlar sonucunda işletme yetkilileri sektör verilerine paralel cevaplar vermiş olsa dahi bu süreçte önemli yatırımlar yaptıklarını da belirtmişlerdir. Bu nedenle pandemi sektörel açıdan önemli

sorunlar oluştursa da bireysel olarak bazı işletmelerde yeni fırsatların oluşmasını sağlamıştır.

Eğitim, Sağlık, Turizm-Otel, Gıda-Perakende ve E-ticaret sektörlerinde pandemi dönemindeki olumsuz verilere rağmen bu sektörlerdeki KOBİ'lerle yapılan mülakatlarda tam tersi bir durum olduğu ve hatta önemli yatırımlar yaptıkları görülmüştür. İşletme yetkilileri bu dönemde güçlü mali durum ve sağlam altyapıları nedeniyle pandemide birçok fırsat yakaladıklarını ve bunları değerlendirmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bu nedenle sektör verileri olumsuz olsa dahi bu işletmelerin pandemi dönemini verimli geçirdikleri ve iş hacimlerini arttırdıkları görülmüştür.

Pandemin ekonomik olarak birçok olumsuzluğa sebep olduğu görülmekle birlikte pandeminin birçok yeni fırsat oluşturduğunu ve girişimcilik bilincinin güçlü olduğu işletmelerin ise bu durumu olumlu anlamda değerlendirdiği, önemli yatırımlar yaptıkları ve mali dengelerini bozmadan birçok kişiyi istihdam etmeye devam ettikleri görülmüştür.

Araştırma kapsamında belirlenen önermelerin sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu kapsamda araştırmanın ilk önermesi olan “COVID-19 Pandemisinin tüm sektörler üzerinde olumsuz etkileri olmuştur” önermesi doğrulanmıştır. Pandeminin, çalışma kapsamında belirlenen sektörlerin tamamında sadece ekonomik olarak değil insan sağlığı, çalışma süreçleri, iş akışındaki değişimler, verimlilik gibi konularda olmak kaydıyla olumsuz etkilere sebep olmuştur. Ekonomik anlamda, e-ticaret ve sağlık sektörlerinde olumlu durumlar söz konusuysen, turizm, ulaşım ve imalat sektörlerinde ise ciddi sorunların olduğu görülmektedir. Ayrıca ekonomik etkiler dışında işletmelerin iş planlamaları, personel yönetimi, çalışma saatleri ve verimlilik gibi konularda pandeminin etkilerini azaltmak adına önlemler aldıkları ve bu önlemlerinde işletmelere mali yük oluşturduğu görülmüştür. Genel olarak çalışmanın ilk önermesi olan” COVID-19 Pandemisinin tüm sektörler üzerinde olumsuz etkileri olmuştur” önermesi kabul edilmiştir. Pandeminin işletmelere olan etkileri ön plana çıkartılmıştır.

Araştırma kapsamında belirlenen ikinci önerme olan “COVID-19 Pandemisinin çalışanlar üzerinde olumsuz etkileri olmuştur” önermesi doğrulanmıştır. Pandemi sürecinde özellikle çalışanların iş kaybı, işten uzaklaştırılması gibi durumlar söz konusu olmuştur. Bu kapsamda devlet çeşitli politikalarla önlemler almış olsa da

işçiler bu durumdan olumsuz etkilenmişlerdir. Özellikle gıda, turizm ve imalat sektörlerinde meydana gelen olumsuz ekonomik etkiler, işletmelerin işçi maliyetlerini azaltmak istemesine neden olmuştur. Devlet destekleri bu sürecin daha az zararlarla atlatılmasını sağlamış olsa da olumsuz etkileri yine de görülmüştür. Bu süreçte özellikle kayıt dışı istihdam edilen işçilerin hak kayıpları söz konusu olmuştur. Ayrıca işten çıkartılamayan işçilerin ise bu durumu kullanarak iş yavaşlatma gibi eylemlerle işletmelere zarar verdiği görülmüştür. Daha sonra işten çıkarma yasağının kalkması ile birlikte işletmelerin sorun yaşadıkları çalışanlarıyla sözleşmelerini sonlandırdığı belirlenmiştir.

Araştırma kapsamında belirlenen üçüncü önerme olan “COVID-19 Pandemisi yeni çalışma yöntemlerinin oluşmasına neden olmuştur” önermesi doğrulanmıştır. Pandemi sürecinde uzaktan çalışma ve kısa süreli çalışma gibi ülkemizde çok fazla tercih edilmeyen çalışma yöntemleri, birçok sektör tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Pandeminin etkisinin azaldığı dönemlerde dahi işletmeler bu çalışma yöntemlerini kullanmaya devam etmektedirler.

Araştırma kapsamında belirlenen dördüncü önerme olan “COVID-19 Pandemisi işletmelerin farklı sektörlerde de faaliyete başlamasına neden olmuştur” önermesi kısmen doğrulanmıştır. Yapılan mülakatlar sonucunda sadece bir işletmenin yeni bir sektörde faaliyete başladığı ama bunun dışındaki tüm sektör işletmelerinin mevcut sektörlerinde faaliyetlerine devam ettiklerini görmekteyiz. Özellikle sağlık ve eğitim işletmelerinin gelirlerinin artması ile yeni yatırımlar yaptıkları ve iş hacimlerini geliştirdiklerini belirtmişlerdir. Bunun dışında imalat, turizm ve gıda işletmeleri oluşabilecek yeni risklere karşı daha dikkatli olarak yeni sektör faaliyetinde bulunmamışlardır.

Araştırma kapsamında belirlenen sağlık, eğitim, imalat, gıda, turizm, ulaşım ve e-ticaret sektörlerinde pandemi sürecinde farklı sorunların ortaya çıktığı görülmüştür. Bazı sektörlerde olumlu etkiler söz konusu iken bazı sektörlerde ciddi sorunların olduğu gözlemlenmiştir. Devlet desteklerinin arttığı bu süreçte işletmelerin devamlılıklarını sağlamak adına daha fazla borçlanmaya gitmeyerek kendi özsermayeleri ile süreci geçirmeye çalıştıkları, devlet destekleri anlamında ise daha çok personel maliyetlerini düşürecek desteklerden yararlandıkları görülmüştür.

Bu süreçte yapılan desteklerin yerinde olduğunu söylemekle beraber yeterliliği konusunda sorunlar olduğu görülmektedir. Görüşme yapılan sektör yetkilileri, bu süreçte daha fazla devlet desteği beklediklerini belirtmişlerdir. 2021 yılı sonu itibarıyla pandeminin etkisinin azalması ve uygulanan yasakların kaldırılması ile birlikte tüm sektörlerde ekonomik anlamda olumlu bir durum söz konusu iken; dünyada etkisini sürdüren genel ekonomik sorunların sektörler üzerinde olumsuzluklara sebep olduğu vurgulanmaktadır. İçine girilen bu yeni ekonomik süreçte sektör yetkililerinin yeni destek talepleri ortaya çıkmaya başlamıştır.

Özetle yapılan araştırma sonucunda:

- COVID-19 pandemisinin tüm sektörleri etkilediği,
- Bazı sektörlerde olumlu etkileri olmakla birlikte bazı sektörlerde önemli sorunlara yol açtığı,
- İşletmelerin çalışan maliyetlerini azaltmak adına önlemler almak zorunda kaldığı,
- Pandeminin etkilerini azaltmak adına yapılan devlet desteklerinden faydalanılmaya çalışıldığı,
- Ancak verilen desteklerin sektörel olarak faydaları olmakla birlikte bazı sektörlerde yeterli olmadığı,
- Uzaktan çalışma ve kısa süreli çalışma yöntemlerinin aktif olarak kullanılmaya başlandığı,
- İşletmelerin çalışan ve müşteri sağlığını önemseydiği ve bu konuda önlemler aldıkları,
- Pandemi etkisi ile bazı sektörlerde iş kaybı ve işçi çıkarma durumlarının oluştuğu,
- İşletmelerin farklı sektörlerde faaliyete başlamaktansa mevcut sektörlerindeki yatırımlarını arttırmaya çalıştıkları,
- İşletmelerin destekleme kapsamında ertelenen vergi ve SGK ödemelerinden yararlandıkları,

- İşçi çıkarmanın yasaklanmasından sonra işletmelerin işçilerle problem yaşadıkları ve çalışanların bu durumu suistimal ettikleri,
- Bazı sektörlerde meydana gelen iş kayıplarından dolayı çalışanların farklı sektörlerde çalışmaya başlamaları,
- Pandeminin etkisinin azalmasıyla birlikte ortaya çıkan küresel ekonomik sorunlarının etkilerinin devam ettiği,
- İşletmeler pandeminin olumsuz etkilerinin azaldığı kanaatinde olmakla birlikte müşterilerde halen hastalanma endişelerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan mülakat sonucunda COVID-19 pandemisinin etkisiyle ve beraberinde etkisinin halen hissedildiği küresel ekonomik sorunların ortaya çıkardığı sorunların sektörel etkilerini azaltmak adına işletme yetkililerinin belirledikleri önlemler özetle şu şekildedir:

- İşletmelerin en önemli giderlerinden olan vergi ve SGK giderleri pandemi dönemlerinde, pandeminin etkili olduğu süreler dikkate alınarak ertelenmeli veya yapılandırma kapsamına alınmalıdır.
- İşletmelerin uzun süre kapalı kalması gerektiği durumlarda özellikle vergi ödemeleri ertelenmekten ziyade muafiyet kapsamına alınmalıdır.
- Verilecek kredilerin ödeme planları pandemi süreci dikkate alınarak ve pandeminin etkisinin azaldığı ve ekonomik canlanmanın başladığı dönemler dikkate alınarak belirlenmelidir.
- Yapılacak destekleme faaliyetleri sektörler dikkate alınarak ve sektörlerle uygun olacak şekilde çeşitlendirilerek yapılmalıdır.

Araştırma kapsamında pandemi gibi dönemlerde işletmelerin ve devletin alması gerektiği önlemleri ait öneriler şu şekildedir:

- Olağanüstü durumların ortaya çıkması ihtimaline karşı işletmelerin bu süreçlere hazırlıklı olmaları sağlanmalıdır,
- Salgın hastalık, doğal afetler vb. durumların ortaya çıkma ihtimaline karşı devletin bu süreçte ortaya çıkacak ekonomik zararları azaltması adına önlem planları hazırlaması gerekmektedir,

- Ekonomik dalgalanmalara karşı acil eylem planları oluşturulmalı ve destek mekanizmalarının etkin bir şekilde kullanılabilmesi adına gerekli altyapı yatırımlarının yapılması gerekmektedir,
- İşletmelerin salgın hastalık dönemlerinde çalışan sağlığını koruması adına eğitim programları hazırlaması gerekmektedir,
- Yüksek döviz kuru ve enflasyon sorunlarına karşı işletmelerin önceden planlar hazırlaması ve stratejiler belirlemesi gerekmektedir,
- Özellikle imalat sektörü işletmelerinin ortaya çıkabilecek tedarik zinciri sorunlarına karşı hammadde stoklarını daha yüksek seviyede tutması gerekmektedir,
- Devlet desteklerinin sektörel olarak belirlenmesi ve işletmelere kolay bir şekilde ulaştırılabilmesi sağlanmalıdır,
- Gerekli görülmesi halinde Ticaret Odaları ve Esnaf Odaları aracılığıyla işletmelerin yaşadıkları sorunlar tek tek belirlenmeli ve pandemi gibi dönemlerde işletmelerin yaşadıkları sorunlara hemen müdahale edilmelidir,
- İstihdamı korumak adına yapılan destek programları daha ulaşılabilir ve kapsayıcı yapılarak tüm sektör işletmelerinin faydalanması sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Akça, M., Tepe Küçüköğlu, M. (2020). COVID-19 ve iş yaşamına etkileri: evden çalışma. *Uluslararası Yönetim Eğitim ve Ekonomik Perspektifler Dergisi*, 8(1), 71-81.
- Akdeniz, M. B. (2005). KOBİ'lerin ekonomik ve sosyal yapı içindeki yerleri, destekleyici kurumsal çevreleri ve Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde yeniden yapılandırılmaları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, 69-90.
- Akmüt, Ö. (2007). *KOBİ borsaları*. İstanbul: İTO Yay.
- Alpağut S. ve Aydın R. (2022). Türkiye'de sağlık harcamalarının yapısı. İ. E. Tarakçı ve B. Uysal (Ed.), *Sağlık Yönetimi Güncel Konular Üzerine Akademik Değerlendirme* içinde (s. 58). Efe Akademi.
- Apan, M. (2002). *Türkiye'de KOBİ'lerin teşvik ve özendirilmesi: İmes uygulaması*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Arslan, İ. & Bayar, İ. (2020). Covid-19 salgını, ekonomik etkileri ve küresel ekonominin geleceği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19, 87-104. DOI: 10.21547/jss.773356.
- Aydın, A. C., Süygün, M. S. (2021). Küçük ve orta ölçekli işletmelerin ihracat sorunları: Mersin İlinde bir uygulama. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(4), 1411-1430.
- Bardi, Ş. (2021). *Finansal performans tahmini ve BİST KOBİ sanayi indeksi'ndeki işletmelere ilişkin bir araştırma*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Cansız, M. (2008). *Türkiye'de KOBİ'ler ve KOSGEB*, [DPT Uzmanlık Tezleri]. Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayın No: 2782. Ankara.
- Ceyhan, S. & Uzuntarla, Y. (2020). Akademik personelin COVID-19'a yönelik bilgi, tutum ve davranışlarının belirlenmesi. *Turkish Studies*, 15(6), 259-276. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.45988>.
- Çelik, A., Akgemci, T. (2010). *Girişimcilik kültürü ve KOBİ'ler*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Çetin, M. (2015). *Dünya ve Türkiye perspektifinde KOBİ borsalarının gelişiminin değerlendirilmesi, Borsa İstanbul A.Ş. (BİST) gelişen işletmeler piyasasına (GİP) Kote işletmelerin borsaya Kote öncesi ve sonrası finansal performanslarının karşılaştırılması*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi.
- Çonkar, M. K. ve Özdemir, Ş. (2009). *KOBİ girişimcileri için yatırım projelerinin hazırlanması ve değerlendirilmesi*. İstanbul: İTO Yay.

- Dai, R., Feng, H., Hu, J., Jin, Q., Li, H., VVang, R., Wang, R., Xu, L., Zhang, X. (2021). The impact of COVID-19 on small and medium-sized enterprises (SMEs): evidence from two-wave phone surveys in China. *China Economic Review*, 67.
- Denizli, Y. (2020). Endemi, epidemi ve pandemi nedir?. <https://yasemindenizli96.medium.com/endemi-epidemi-ve-pandemi-nedir-eb76447aaf52> adresinden 11.07.2022 tarihinde alınmıştır.
- Doğanay, C., Dündar, M., Hacıbebekoğlu Kulaksız, A. (2020). COVID-19'un birinci dalgasında istihdam gelişmeleri. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)*. N202043.
- Duran, M. S. (2022). Turizm gelirleri ile karbon emisyonu (CO2) arasındaki ilişki: Türkiye üzerine ampirik bir analiz. *Tourism Economics, Management and Policy Research*, 2(2), 95-103.
- Eğri, T., Doğaner, A. (2020). COVID-19 ve ekonomik kriz: KOBİ'ler özelinde bir değerlendirme ve politika önerileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı*, 19(37), 128-145.
- European Commision (2005). The new SME definition: user guide and model declaration. *EC enterprise and industry publications*.
- E-Ticaret Bilgi Platformu. İstatistikler 2019-2020-2021. <https://www.eticaret.gov.tr/istatistikler> adresinden 02.08.2022 tarihinde alınmıştır.
- E-Ticaret Bilgi Platformu. (2021). İstatistikler. <https://www.eticaret.gov.tr/istatistikler> adresinden 02.08.2022 tarihinde alınmıştır.
- Güzel Ü. & Özer P. (2022). Türkiye'de hava kirliliği ve sağlık harcamaları. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 186-202.
- Jarus, O. (2021, October 21). The worst epidemics and pandemics in history. <https://www.livescience.com/worst-epidemics-and-pandemics-in-history.html> adresinden 10.07.2022 tarihinde erişildi.
- Karayılmazlar, S., Ayşin, A. ve Yıldız, Ç. (2007). Küçük ve orta ölçekli işletmelerin tarihsel gelişimi ve tanımlama kriterleri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*. 2(1), 151-164.
- Koç, İ.Ö. (2008). *Türk KOBİ'leri: bugünü ve geleceği*. İstanbul: Arıkan Yay.
- Koç E., Şenel M. C., Kaya K. (2018). Dünyada ve Türkiye'de sanayileşme II-yapısal sorunlar, istihdam ve işsizlik. *Mühendis ve Makine*, 59(691), 15-43.
- Koncuk, G. (2019). *KOBİ'lerin pazarlama sorunları sanayi ve hizmet sektöründeki KOBİ'ler arası pazarlama sorunları farklılıkları üzerine bir araştırma*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.

- KOSGEB. Destekler. <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/destekler/3/destekler> adresinden 11.07.2022 tarihinde alınmıştır.
- KOSGEB. (2021). Faaliyet raporu. T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. https://webdosya.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Mali%20Tablolar/2022/KOSGEB_2021_Y%C4%B1l%C4%B1_Faaliyet_Raporu.pdf adresinden 02.08.2022 tarihinde alınmıştır.
- KOSGEB. (2022). KOBİ Tanımı Güncellendi. <https://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/detay/8173/kobi-tanimi-guncellendi#:~:text=2%20Bin%2044%20%C4%B0%C5%9Fletme%20KOB%C4%B0,421%20bin%20817%27ye%20%C3%A7%C4%B1kacak> adresinden 02.08.2022 tarihinde alınmıştır.
- Mecek, G. (2020). Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin (KOBİ) uluslararası tanımlama ölçütleri ve kavramlaştırılması. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi* (JEBPIR). 6(1), 29-55.
- Mikail, E. (2010). Ekonomik kriz ve KOBİ'ler. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*. 5(1).
- Morales, S., O., C. (2021). Innovation as recovery strategy for SME's in emerging economies during The COVID-19 pandemic. *Research In International Business And Finance*.
- Müftüoğlu, T. (1993). *Türkiye'de küçük ve orta ölçekli işletmeler, sorunlar, öneriler*. Desen Ofset.
- OECD (2018), Environmental policy toolkitfor SME greening in eu eastern partnership countries, oecd green growth studies, OECD Publishing, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264293199-en>.
- Our World in Data. Coronavirus (COVID-19) vaccinations. https://ourworldindata.org/covid-vaccinations?country=OWID_WRL adresinden 10.07.2022 tarihinde alınmıştır.
- Örücü, E., Kılıç, R. ve Savaş, A. (2011). KOBİ'lerde inovasyon stratejileri ve inovasyon yapmayı etkileyen faktörler: bir uygulama. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 12 (1), 58-73.
- Özatay, F., Sak, G. (2020). COVID-19'un ekonomik sonuçlarını yönetebilmek için ne yapılabilir? *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)*, N202006.
- Özcan Kalemli, Ş., Gourinchas, P.O., Penciakova, V., Sander, N. "COVID-19 and SME failures". *IMF Working Paper WP/20/207*.
- Özdemir, S., Ersöz, H. Y., Sarioğlu, İ. (2006). *İşsizlik sorununun çözümünde KOBİ'lerin desteklenmesi*, 2006-45, İstanbul: İTO Yay.
- Pedauga, L., Sâez, F., Delgado-Márquez B. L. (2021). Macroeconomic lockdown and SMEs: the impact of the COVID-19 pandemic in Spain. *Research in International Business and Finance*.

Polat, H. (2011). Türkiye ekonomisinde imalat sanayi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 24-39.

Public Health Online. History's worst global pandemics. <https://www.publichealthonline.org/worst-global-pandemics-in-history/> adresinden 10.07.2022 tarihinde alınmıştır.

Samal, J. (2014). A historical exploration of pandemics of some selected diseases in the world. *International Journal Of Health Sciences And Research*, 4(2), 165-169.

Siverekli E. (2021). TRC2 bölgesinde faaliyet gösteren KOBİ'lerin COVID-19 sürecine uyum kabiliyetlerinin ölçülmesi ve sanayi 4.0 perspektifinden rekabet koşullarının iyileştirilmesi analizi. *TÜBİTAK*.

Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Temel ekonomik göstergeler. <https://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/#1594716589132-d3a64e97-2238> adresinden 02.08.2022 tarihinde alınmıştır.

Taş, H. Y. ve Özcan, S. (2015). *Yenilikçi ve sosyal boyutlarıyla Avrupa Birliği ve Türkiye'de KOBİ'ler*. Bursa: Ekin Yay.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. Milli Eğitim İstatistikleri 2019-2020. http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_09/04144812_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2019_2020.pdf adresinden 30.08.2022 tarihinde alınmıştır.

T.C. Resmî Gazete. (2018, 15 Temmuz). Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (Sayı no. 30479). https://webdosya.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Mevzuat/cbaskanligi_4_kararname.pdf adresinden 02.08.2022 tarihinde alınmıştır.

T.C. Resmî Gazete. (2018, 15 Temmuz). Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Sayı no. 30479). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/19.5.4.pdf> adresinden 02.11.2022 tarihinde alınmıştır.

T.C. Resmî Gazete. (2022, 18 Mart). Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. (Sayı no. 31782). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/03/20220318-11.pdf> adresinden 02.08.2022 tarihinde alınmıştır.

T.C. Sağlık Bakanlığı. COVID-19 aşısı bilgilendirme platformu. <https://covid19asi.saglik.gov.tr/> adresinden 10.07.2022 tarihinde alınmıştır.

T.C. Sağlık Bakanlığı. COVID-19 aşısı üretim teknolojileri. <https://covid19asi.saglik.gov.tr/TR-77709/covid-19-asisi-uretim-teknolojileri.html> adresinden 10.07.2022 tarihinde alınmıştır.

- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2022). Konaklama istatistikleri. <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-201126/yillik-bultenler.html> adresinden 30.08.2022 tarihinden alınmıştır.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2022). Turizm Gelirleri ve Giderleri. <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-201116/turizm-gelirleri-ve-giderleri.html> adresinden 30.08.2022 tarihinde alınmıştır.
- TÜRKONFED, UNDP, TÜSİAD. (2020). Survey on impact of COVID-19 on enterprises: *Report On Results of Second Survey*.
- TÜİK. (2022). Dönemsel gayrisafi yurt içi hasıla. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=D%C3%B6nemsel-Gayrisafi-Yurt-%C4%B0%C3%A7i-Has%C4%B1la-I.-%C3%87eyrek:-Ocak---Mart,-2022-45549&dil=1> adresinden 02.08.2022 tarihinde alınmıştır.
- TÜİK. (2020). Sağlık harcamaları istatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Saglik-Harcamalari-Istatistikleri-2020-37192#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Toplam%20sa%C4%9Fl%C4%B1k%20harcamas%C4%B1%202020%20y%C4%B1%C4%B1nda,milyon%20TL%20olarak%20tahmin%20edildi> adresinden 02.08.2022 tarihinde alınmıştır.
- TÜİK. (2022). Ulaştırma ve haberleşme istatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=ulastirma-ve-haberlesme-112> adresinden 30.08.2022 tarihinde alınmıştır.
- Uzun Kocamış, T. (2019). *Dönem sonu işlemleri muhasebesi KOBİ TFRS ile uyumlu*. İksad Publishing House.
- Ülgen Aydınlık, A. (2015). *Girişimcilik*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi İşletme Lisans Programı.
- Yaman A., Saridoğan A. A. Ve K           N. (2021). COVID-19 salgınının Türkiye’de eğitim sektörü mali göstergelerine etkisinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, ISSN:2528-9527, 2528-9535.
- Yatbaz, A. (2013). *K     ve orta büyüklükteki işletmelerin (KOBİ) halka arz yoluyla finansmanı: gelişen işletmeler piyasası (GİP)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Yılmaz,  . & Bayram, O. (2020). COVID-19 pandemi döneminde Türkiye’de e-ticaret ve e-ihracat. *Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), 37-54. DOI: 10.51177/kayusosder.777097.
- Yurdakul E. M. (2022). Türkiye’de ulaşım altyapısı ve ekonomik kalkınma ilişkisi: ARDL sınır testi, *Kent Akademisi*. 15(2), 667.
- Yüce, G. (2007). *Türkiye’de imalat yapan KOBİ’lerin finansman sorunları ve c z m  nerileri: Samsun ilinde bir uygulama*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.

EKLER

EK 1. Mülakat Soruları

- Soru 1:** Firmanızın ana faaliyet alanı nedir? COVID-19 pandemisinin etkisi ile başka sektörlerde faaliyette bulunmaya başladınız mı?
- Soru 2:** COVID-19 pandemisi döneminde firmanızdaki personel sayısı ve mevcut iş hacminde azalma oldu mu?
- Soru 3:** COVID-19 pandemisi döneminde işten ayrılan personel oldu mu? İşten ayrılan personel olduysa nedenleri nelerdir?
- Soru 4:** COVID-19 pandemisi döneminde personel ile sorunlar yaşadınız mı? Eğer yaşadıysanız bu sorunlar nelerdir?
- Soru 5:** COVID-19 pandemisi döneminde personel alım tercihlerinizde değişim oldu mu? Eğer olduysa ne gibi tercihler belirlediniz?
- Soru 6:** COVID-19 pandemisi sürecinde firmanızın devamlılığı için önlemler aldınız mı?
- Soru 7:** COVID-19 pandemisi sürecinde açıklanan devlet desteklerinden yararlandınız mı? Eğer yararlandıysanız bu desteklerin fayda sağladığını düşünüyor musunuz?
- Soru 8:** Firmanız COVID-19 pandemisi döneminde ve sonrasında ülke ekonomisini doğrudan etkileyen etkenlerden olumsuz etkilendi mi? Önümüzdeki dönemlerde firmanızın hangi sorunlar ile karşılaşabileceğini düşünüyorsunuz?
- Soru 9:** Firmanız COVID-19 pandemisi döneminde uzaktan çalışma faaliyetinde bulundu mu? Eğer bulunduysanız, uzaktan çalışma faaliyetiniz devam ediyor mu?
- Soru 10:** Firmanız COVID-19 pandemisi döneminde kısa çalışma faaliyetinde bulundu mu? Eğer bulunduysanız, bu süreçten sonra kısmi süreli çalışmayı bir çalışma şekli olarak benimsediniz mi?
- Soru 11:** COVID-19 pandemisinin bulunduğunuz sektöre ve firmanıza olan etkilerinin devam ettiğini düşünüyor musunuz?

EK 2. İnsan Araştırmaları Etik Kurulu Kararı

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
İNSAN ARAşTIRMALARI ETİK KURULU KARARI

PROTOKOL NO: 2022/117

ARAşTIRMA BAşLIğI	COVID-19 Pandemi Sürecinde KOBİ'lere Uygulanan Destek Politikaları: Türkiye-AB (Avrupa Birliği) Karşılaştırması
ARAşTIRMANIN TÜRÜ	1- Nitel Araştırma- Görüşme 2- Yüksek Lisans Tez Çalışması
ARAşTIRMACILAR	1- Sorumlu Araştırmacı : Sinan ÇEPNİ 2- Tez Danışmanı : Prof. Dr. Hacı Yunus TAş
KARAR	Etik Yönden Onay Verilmiştir.

TARİH
07.10.2022

ÖZGEÇMİŞ

İlk, orta ve lise eğitimlerini Yalova ilinde tamamladı. 2013 yılında Kırklareli Üniversitesi İşletme Bölümünü tamamladı. 2020 yılında Başladığı Yalova Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim dalının Sosyal Politika programında yüksek lisansına halen devam etmektedir.

TEZDEN TÜRETİLEN YAYIN VE ESERLER

Taş, H. Y. ve Çepni, S. (2022, Nisan). *Türkiye’de Covid-19 Pandemisinin KOBİ’ler Üzerine Etkileri* – Cumhuriyet 6th International Social Sciences Congress, 2022, Ankara.

DİĞER YAYIN VE ESERLER

Koçak, O., & Çepni, S. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Çalışma Hayatına Dair Beklentilerinin Değerlendirilmesi: Yalova Üniversitesi Öğrencileri Örneği. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 241-265.